Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 226 (9606) | Четверг, сентябрь 26, 1974 чыл | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

МОСКВА ОБЛАСТЬ КҮҮСЕДИПКЕН

Москва областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партияның XXIV съездиниң шиитпирлерин күүсеттиишаан, чер болгаш мал ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш белеткээрин көвүдедири дээш социалистиг чарышты калбарткаш, тараа культураларының чаагай дүжүдүн өстүрген, ажаап алыышкынны организастыг чорудуп, күрүнеге тараа садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин күүседипкен. Областың ажыл-агыйларындан тараа хүлээп алыр черлерге 203 муң тонна тараа кирген. Күрүнеге тараа садары уламчылап турар.

Амгы үеде областың көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери, партия, совет, көдээ ажыл-агый, белеткел органнары картофельди, ногааларны дүрген ажаап алыры, мал кыштаглаашкынынга бүгү талалыг белеткенири, 1974 чылда болгаш беш чылда ниитизи-биле көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседири дээш кызымак ажылдап турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ТИИЛЕЛГЕ-БИЛЕ

Кабардино-Балкар АССР-ниң Баксан районунда «Трудовой горец» колхозтуң кукуруза звенозунуң звеночулары
эштер Асланби КАРДАНОВКА, Музабир ТХАКАХОВКА

Эргим эштер!

«Трудовой горец» колхозтуң механизаторлары-кукурузачылары кукурузаның байлак дүжүдүн өстүрүп алгаш, ону ажаап алырынга техниканы бедик бүдүрүкчүлүг-биле ажыглаарының үлегерин көргүскен дээр дугайында силерниң дыңнадыыңарны улуг сеткил ханыышкыны-биле хүлээп алдым.

Кукуруза ажаарда «Херсонец-7» комбайннар-биле узуктел чокка 23 шак иштинде ажылдааш, 83 гектар шөлден чидириг чокка 10 муң ажыг центнер кукуруза мочургазын болгаш 19 муң центнер ногаан массаны ажаап алган-дыр силер. Ол болза ажаап алыышкын агрегадынга хамаарыштыр ажылдап кылыышкынның доктааттынган нормазын барык үш катап ажып турар. Кукуруза ажаап алыышкынынга күш-ажылдың ындыг бүдүрүкчүлүг болганы шылгарангай чедиишкин болур.

Элээн каш чылдарның дургузунда Кабардино-Балкарияның мурнакчы кукурузачылары кукурузаның бедик дүжүдүн өстүрүп алыр дээш чарыштың инициаторлары болуп, шалыпчы күш-ажылдың үлегерин көргүзүп турарлар. Кукуруза — үнелиг тараа, малга бедик хоолулуг чем болур, ынчангаш ооң бедик дүжүдүн алыр чорук чуртка чугула ужур-дузалыг болур.

Көдээ механизаторларның алдарлыг гвардиязының күш-ажылчы маадырлыг чоруу, техниканы ажыглаарынга оларның улуг мергежилдии көдээ ажыл-агыйның мурнунда туруп турар бедик улуг сорулгаларны чедиишкинниг-биле күүседир дээрзин силерниң кайгамчыктыг түңнелиңер база катап бадыткап турар-дыр.

Күш-ажылчы улуг тиилелгеңер дээш, силерге бүгү сеткилимден байырны чедирип тур мен, эштер! Тарааны болгаш көдээ ажыл-агыйның өске-даа продуктуларын бүдүрерин көвүдедир талазы-биле беш чыл планының онаалдаларын күүседири дээш кукурузачыларның социалистиг чарыжынга силерниң дуржулгаңар калбаа-биле нептерээр дээрзинге бүзүреп тур мен.

Күскү көдээ ажыл-агый ажылдарын чедиишкинниг-биле доозарын, беш чылдың доозукчу чылы — 1975 чылда бедик дүжүттү алыр дээш бүгү чүүлдерни кылырын силерниң звеноларыңарга, «Трудовой горец» колхозтуң бүгү ажыл-ишчилеринге күзеп тур мен.

Л. БРЕЖНЕВ.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары
Эш Л. И. БРЕЖНЕВКЕ

Эргим Леонид Ильич! Ростовтуң «Московский» совхозунда ажаап алыышкынның мастерлеринге, а ол ышкаш Волгоград областың Ленин орденниг «Волго-дон» совхозунуң трактористеринге Силерниң байыр чедирген чылыг сөстериңер Кабардин-Балкарияның колхозтарының болгаш совхозтарының кукурузачыларының аразынга социалистиг чарышты калбартырынга улуг көдүрлүүшкүннү болдурган. Республиканың ажыл-агыйларында кукурузаның бедик дүжүдү үнген. Амгы үеде дыка хөй колхозтар болгаш совхозтар ону ажаап алырынче эгелеп кирипкеннер.

Баксан районнуң «Трудовой горец» колхозунуң кукурузачы-механизаторлары беш чылдың дөрткү чылын боттарының шалыпчы күш-ажылы-биле демдеглээринче чүткүвүшаан, 700 гектарның бирээзинден-не 70,4 центнер үрезинни ажаап алган, эрткен чылдан дорайтавас байлак дүжүттү өстүргеннер.

Колхозтуң ажыл-ишчилери тараа ажаап алыышкынының мастерлериниң патриоттуг үлегер-чижээн эдергеш, ооң-даа делгем шөл 1200 гектарның кукурузазын эрткен чылдыындан ийи катап шалыпкын ажаап алгаш, Төрээн чурттуң шыгжамырынга кукурузаның 50 муң центнерден эвээш эвес шилиндек үрезинин урар деп шиитпирлээннер.

Бистер кукуруза үрезинин массалыы-биле ажаап алырынче сентябрьның 14-те эгелеп киргеш, боттарывыстың аравыска чарыжып шаан, ажаап алыышкынның баштайгы хүнүнде 23 шак иштинде узук-соксаал чок ажылдап, кукуруза ажаап алыр «Херсонец-7» дээр алды комбайннар-биле 83 гектарның кукурузазын ажаап алгаш, комбайн бүрүзүнге-ле барык 1.700 центнерни онаалтыр азы гектардан-на 122 центнер мочурганы, ниитизи-биле 10.158 цетнерни ажааган бис. Ооң аңгыда 19.300 центнер кукурузаның ногаан массазын силоска кезип алган. Агрегат бүрүзүле доктааттынган норма-чижекти ортумаа-биле барык 3 катап ажыр күүсеткен.

Колхозтуң бүгү механизаторлары кукуруза ажаап алыышкынынга ындыг бедик темпини хевээр арттырар, комбайн, трактор, автомобиль бүрүзүн бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар, ажаап алыышкын үезинде чидиригни болдурбас, социалистиг хүлээлгелерни хуусаазындан эрте күүседир, бүгү шөлдүң гектар санындан-на кукурузаның 75 центнерден эвээш эвес үрезинни ажаап алыр деп шиитпирлээн.

Бистер көдээ ажыл-агыйның бүгү ажылдарын чогуур үезинде доозуп, 1975 чылда бедик дүжүт болурун хандырып, тоску беш чылдың даалгаларын күүсединге кужувусту харамнанмазывысты, Төрээн чуртувусту күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле өөртүрүвүстү СЭКП-ниң Төп Комитединге болгаш эргим Леонид Ильич, Силерниң болуңарга-даа бүзүредип тур бис.

«Трудовой горец» колхозтуң кукурузачы-механизаторларының даасканы-биле звено удуртукчулары АСЛАНБИ КАРДАНОВ, МУЗАБИР ТХАКАХОВ.

Хуусаадан эрте

Кызылда «Тудуг кезектери» комбинаттың бир салбыры — гипстен кылыглар бүдүрер цехи.

Цех начальниги Валентин Павлович Масловту ол шөлүглада улуг эвес цехтен тывары берге кижи болду. Ажыл-агыйын эргип чоруй барган болур. Аңаа таваржы бээривиске ол мынча дидир:

— Бөгүн комбинаттан чыл планын бис мурнай күүсеттивис. Ында улуг «чажыт»-даа чок. Цехте ажылчын бүрүзү бодунуң бөгүнгү үлүүн бодавайн, даартагы хүнүн бодап, харыысалгазын бедидип, бир демниг, кызымаккай ажылдап турар. Бистиң цехтиң ажылчыннарының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының тодарадыкчы чылдың планныг онаалдаларын чедиишкинниг күүседир дээш кызып ажылдаанының түңнели бо-дур: цех бо чылын 123 муң рубльдиң продукциязын сайгарар тургаш, ону 126 муңга боттандырган. 19 муң дөрбелчин метр бетон хана бүдүрер планын 22.350 дөрбелчин метрге күүсеткен.

Цехте ам он ажылчын арткан болду. Ооң мурнунда аңаа ийи ээлчег турган. Участок планын күүседиптерге ажылчыннарның бир чамдыызын өске цехтерже чоруткан. Олар сентябрь айда берген немелде норманы күүседип турар.

Ол участоктуң кылыр ажылы харыысаалгалыг. Түскай хептерге хоорай болгаш суурларывыста туттунуп турар даш бажыңнарның иштики ханазын орта кудар. Ол кудуп каан кылыгларның бичии-даа чери чуга азы кылын болбас ужурлуг. Участок бо чылын улуг-даа, бичии-даа кылыгларга үрей кылыышкын чок ажылдаан.

Коллективте мурнакчыларга ажылчыннар Нина Югова болгаш Мария Тяпина оларны начальник чоргаарал-биле адады. Олар хүн нормазын 120—130 хуу күүседип турарын көргүзүг самбыразында айыткан.

Д. ЧЫДЫМ.

Пропагандистер дуржулга солушкан

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкому партия болгаш комсомолдуң политшколаларынга, бөлгүмнеринге ажылдаар пропагандистерниң семинарын Чадаана хоорайга эрттирген.

Делегей байдалының дугайында партия обкомунуң лектору Н. С. Коңгарның, чаа өөредилге чылында пропагандистерниң сорулгаларының талазы-биле СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңының консультантызы Х. Сиринниң, районнуң ажыл-агыйының эрткен айларда түңнелдери болгаш моон соңгаар сорулгаларының дугайында партия райкомунуң бирги секретары Ш. Куулярның лекцияларын семинарның киржикчилери дыңнаан.

Х. МОНГУШ.

СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 30 ЧЫЛ ОЮНГА

АЖААЛГАГА МЕРГЕЖИЛ — БҮГҮ БЕРГЕЛЕРНИ ТИИЛЭЭР

КҮШ-АЖЫЛЧЫ
АЛДАРНЫҢ
ТУГУ

«Шын» солуннуң Күш-ажылчы алдар тугун

бөгүн Таңды районнуң ажыл-агыйларында дүжүт ажаап алыышкынының даараазында шалыпчыларынга тураскаадып көдүрген:

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Владимир Сидяевке удурткан № 2 бригадазы 2170 га тараа культураларының 1870 газын ажаап ап, ажаалданы 86,2 хуу чедире берген. Ол-ла ажыл-агыйда комбайнер Михаил Кочерканың звенозу 237 тонна тараа бастырар планныг тургаш, 320 тоннаны бастырып, планны 135 хуу күүсеткен.

«Коммунизмниң херели» колхозта тракторист Түлүш Оолак хүнде 14 га аңгыс аңдарар нормазын 19 га чедирип, 137 хуу күүседип турар.

«Тиилелге» совхозта тракторист Куулар Баян-Далай 14 га чер аңдарар нормазын 28 га чедирип, 200 хуу күүседип турар.

Ажаап алыышкынның мурнакчыларынга деңнежиңер!

ҮЕ ДАЛАШТЫРЫП ТУР

(Дүжүт ажаап алыышкынының бо чылдың сентябрь 23-те медээзи)

Районнар	Ажаап алыры (га)	Кескени (га)	Бастырып алганы (га)
Бай-Тайга	5.050	3.960	3.960
Барыын-Хемчик	9.936	6.623	6.623
Өвүр	250	50	50
Чөөн-Хемчик	32.551	12.560	12.560
Улуг-Хем	35.909	12.052	9.927
Таңды	75.389	39.274	36.908
Бии-Хем	27.711	15.095	10.479
Тожу	1.300	—	—
Каа-Хем	40.427	25.115	22.481
Тес-Хем	3.700	748	622
Эрзин	4.350	—	—
Кызыл хоорай Соведи	9.915	5.883	5.883
Дуржулга станциязы	9.925	8.063	7.448
Республика ниитизи-биле	246.498	121.460	109.493

Эрткен неделяда ажаалданың темпизи мурнуку хевээр кудуу болуп артпышаан. Сентябрьның 16-дан 23-ке чедир шупту 29.540 гектар черниң тарааларын ажаап алган. Ол болза, ооң мурнунда неделяда турганындан доңгүп-ле 545 гектар хөй болуп турар. Бо чылын дүжүт ажаап алыышкыны эрткен чылдаазындан бүдүн чартык неделя эрте эгелээн хирезинде-ле, ниитизи-биле эрткен чылдың ол үезинден чеди хуу хожудап турар.

Ажаалданың ындыг кудуу темпизин чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Эпти-ле болуп тургулаан чаашкыннар ажылга шаптыкты таварыштырып турганы шын. Ынчалзажок дүжүт ажаалдазын чүгле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалы саададып турган бе? Чок. Күш-ажылды кошкак организастааны, комбайннарның эпти-ле аңаа турар чоруу ажаалданы саададып келген.

«Барлык» биле «Хемчик» совхозтарның шөлдери мырыңай кожа. Ынчаарга «Барлык» совхоз ажылды эки организастааш, тараазының 86 хуузун ажаап апкан болза, «Хемчик» совхоз ынчаар кылып шыдаваан. Ында тарааларның чүгле 44 хуузун ажаап алган. Ажаалда агрегаттары бичии-ле үрелиишкин ужуруңдап хонук-хонуу-биле аңаа тургулаан, а механизаторлар чүгле «Сельхозтехника» каттыжыышкындан эвес, харын-даа боттарының септекчилеринден безин дузаны албайн келгеннер.

ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз биле Тока аттыг, «Бурунгаар» биле «Совет Тыва», «Тыва» биле СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарда ажылды организастааның дугайын база-ла ынчаар чугаалап болур. Ол ажыл-агыйларда байдал бир дөмей, а ол хирезинде түңнелдер аңгы-аңгы болуп турар. «Совет Тыва», Тока аттыг, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарга ажаап алыышкынның өзүлдези чүгле 3—9 хуу болгулаан.

Тараа кезилдези, ылаңгыя Улуг-Хем районда дыка багай чоруп турар. Хүн бүрүзүнде комбайннарның 50—60 хуузу ажылдап турар ындыг ажыл-агый ол районда чок. Жданов аттыг совхоз тараа кезилдезинче ам-даа кирбээн. Ында, «Ак-Туруг» совхозта ышкаш, комбайннарны ам-даа септевишаан, а ол ийи ажыл-агый сес муң ажыг гектар черниң тарааларын ажаап алыр ужурлуг.

Тарааны дүрген кестирер, бастырар дээш, бораңнап турар үеде бичии-ле болдунар аргаларны ажыглаары эргежок чугула.

Каа-Хем районда «Бурунгаар» совхозтуң механизаторлары дүжүт ажаап алыышкынын калбак фронт-биле чорудуп турарлар. Комбайнерлерниң аразында дүжүттү чидириг чок дүрген ажаап алыр дээш социалистиг чарыш калбарган. Чарыштың түңнелин совхозтуң дирекциязы, партком беш хонгаш-ла үндүрүп турар. Сөөлгү беш хонуктуң түңнелинде Сергей Даваалай 300 гектар черниң тараазын ажаагаш, чарышка бирги черни, Моңгуш Күдер-оол 200 ганың тараазын ажаагаш — ийиги черни алган.

ЧУРУКТА: Сергей Даваалай биле Моңгуш Күдер-оол тараазын ажаар шөлдү көрүп турлар.

В. МИРЦЕВТИҢ фотозу.

БЕШ ХОНУКТУҢ ТҮҢНЕЛИ

Чаагай тарааны өстүрген Бии-Хемниң ажыл-агыйларының механизаторлары дүжүттү чидириг чокка ажаап алыр дээш демиселди күштелдирип турарлар. Бо хүннерге чедир районда ниитизи-биле 15 муң ажыг гектар черниң тараазын кескен болгаш ооң 10.479 газын бастырган. Бастырган тараа шөлүнден 145.759 центнер тарааны савалап алган азы гадан ортумак дүжүт 13,9 центнер болган.

Районнуң ажыл-ишчилери күрүнеге 5521 тонна тарааны дужааган, ол болза планның 58,6 хуузу болуп турар.

Тараа ажаап алыышкынында механизаторларның аразында калбарган социалистиг чарыштың сөөлгү беш хонукта түңнелин СЭКП райкому болгаш райкүүском үндүрген. Чарышка «Саян» совхозтуң механизаторлары мурнап турарын демдеглээн. Саянчылар чүгле беш хонук дургузунда 2285 га черниң тараазын ажаап алган. Ол болза нииити шөлдүң 25,5 хуузу болур. Олар 825 тонна тарааны күрүнеге дужааган, 1321 га аңгысты аңдарган. 1876 ганың саваңын бөлүп сарааттаан. Ынчангаш ол ажыл-агыйга СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомунуң шилчиир Кызыл тугун тывыскан. Ол ышкаш ажаап алыышкын ажылдарын «Өөк» совхозта база шалыпкын чорудуп турар.

Звенолар аразында чарыштың түңнелин база үндүрген. «Саян» совхозта Виктор Ильич Галактионовтуң комбайнерлер звенозу сөөлгү беш хонукта шүглүп үнгеш, СЭКП райкомунуң база райкүүскомунуң шилчиир вымпелин 50 рубль акша шаңналы-биле кады чаалап алган.

К. ХЕЛИҢ-ООЛ,
СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

АДАКТАЛЫР ЧЕТКЕН

Бай-Тайга районнуң колхозтары болгаш совхозтары өстүрген дүжүттү чидириг чокка шалыпкын ажаап алыр дээш демиселди күштелдирбишаан, көдээ ажыл-агыйның ол чугула кампаниязын ам адакталдырар чоокшулай берген. Районда ниитизи-биле тараа культуралары 5000 ажыг гектар. Бо хүннерге чедир 3960 ганың тараазын ажаап алган. Ол болза, бүгү шөлдүң 78 хуузу. Ортумак дүжүт гектардан 5—6 центнер болуп турар.

«Бай-Тал» совхоз ажаалданы организастыг болгаш дүрген чоруткан. Ында тарааларның 89 хуузу ажааттынган. Ол ажыл-агый ажаалданы чоокку хүннерде доозар деп турар. «Тээли» совхоз арбайны, суланы, картофельди ажаап апкан. Ам ында хөй эвес шөлдүг кызыл-тас арткан. Аңаа база-ла ажаалда каш хонуктан доостур.

Х. КАРА-ООЛ.

ШӨЛДЕ АЖЫЛ-ИШ

Таңды районда «Коммунизмниң херели» колхозтуң картофель шөлүнде ажыл-иш хайныышкынныг. Ажыл-агыйның бир гектардан алган дүжүдү 150—170 центнер чедип турар. Амгы үеде үрезинге херегләэр картофельди бүрүнү-биле уруп алгаш, Таңды райпозунуң белеткел конторазынга дужаап эгелээн. Керээ ёзугаар 100 тонна картофельди бээр тургаш, 70 тонназын сөөртүп чедирген. Кочетовчулар ниитизи-биле район төвүнге 150 тонна картофельди бээрлер.

Колхозтуң картофелин кажарынга Кызылдың болгаш Бай-Хаактың үлетпүр бүдүрүлгелериниң, албан организацияларының ажыл-ишчилери улуг дузаны чедирген. Ылаңгыя найысылалдың уран чүүл училищезиниң сургуулдары кызымак ажылдап турар.

Н. ХУУРАК.

ТЫВАГА ТАРАА АЖААЖЫР

Красноярск крайның Ермаковск районунуң «Горно-Саянский» болгаш Щетинкин аттыг совхозтарындан 19 комбайнер кожазы Бии-Хем районнуң тараазын ажаап алырынга дузалажыры-биле чедип келген.

«Өөк» совхозтуң ажыл-ишчилери аалчыларны орус чаңчыл ёзугаар хлеб-дус-биле уткаан. Ону «Горно-Саянский» совхозтуң сураглыг механизатору, 1972—1973 чылдарның тараа ажаап алыышкынының гвардейжизи Виктор Кучеров хүлээп алган.

— Мында келген комбайнерлер тараа ажаап алыышкынынга эң-не идепкейлиг киржир бис — деп, ол бүзүреткен.

Красноярскиниң механизаторларының чедип келгенинге тураскааткан кыска митинг хову та болган. «Өөк» совхозтуң директору В. Р. Евсеев акы-дуңма дузазын көргүзери-биле келген комбайнерлерге өөрүп четтиргенин илереткен.

— Совхозтуң тараажылары багай эвес тарааны өстүрген, ол алды муң хире гектар шөлдү ээлеп турар. Ооң ийи муң газы ажааттынган. Гектардан ортумаа-биле 14 центнер дүжүттү ап тур бис. Ам кол сорулга — тарааны чогуур үезинде, чидириг чок ажаап алыры болур. Аңаа силерниң дузаңар эргежок чугула — деп, директор чугаалаан.

Щетинкин аттыг совхозтуң механизатору Николай Запорожец сөс алгаш, бо ажыл-агыйдан келген чеди комбайнерниң кижи бүрүзү дөрт муң центнерден эвээш эвес тарааны ажаап алырын хүлээнген.

Николай Максимович Запорожец баштай тарааны кестирип кирипкен, ооң соондан өөрү шуужа-ла берген...

Механизаторлар-биле кады мастер-эдикчилер эргежок чугула дериг-херекселдерин алгаш келген.

Красноярскиден келген комбайнерлер совхозтуң механизаторларын социалистиг чарышка кыйгырган. Ону өөкчүлер хүлээп алган. Күш-ажылчы чарыш эгелээн.

(Бистиң корр.).

Улусчу тудугда

ЧААГАЙЖЫДАРЫНЧЕ КИРГЕН

Кызылдың чылыг дамчыдылгазының тудуунда тудуг-монтаж ажылдарының кол нуруузу Рабочая, Авиация болгаш өске-даа кудумчуларда барган. Рабочая кудумчузунда хоолайларны эптей салып, дуңзалаарынче кирген. Авиацияда бичежек диаметрлиг хоолайларны чылыглаарын бүрүн доосказ, кырын бетоннар-биле шывыкаш, сайлап эгелээн. Аңаа удавас чаагайжыдылга кылырынче, улус кылаштаар оруктарны асфальтылааш, ыяштар олуртур оңгарлар белеткээринче кирер. Кызылдың төп кудумчуларынче изиг суг дамчыдар кол магистраль Найырал кудумчузу-биле дамчып эртер кылдыр кылган болгай. Ында каскан коошпалар үш ай чыдып келген. Ооң Комсомольская кудумчузунда келген белдиринге чедир салыр улуг диаметрлиг хоолайларны сентябрь 24-те эккеп, каскан черлерже киир салырынга белеткеп каан. Кызылдың төп электростанциязының тудуун харыылаар эргелелиниң ону кылырынче ам чаа-ла кирген. Эң-не хожудаңгай байдалдыг чоруп келген участок ол. Комсомольская биле Найырал кудумчузунуң таварлашкан белдирлеринде хоолайлар чылыглаарында болгаш тудуштурарында арткан тудуг-монтаж ажылдарын «Тыва көдээ-тудуг» трестиң 62 дугаарлыг механизастаан колоннасы сожум байдалдыг кылбышаан. Ооң тудугжулары ол участокта үрелиишкинниг эрттирген черлерин база катап эде кылырынга үени чарыгдаан. Олар ында ажылдарны доозуп, 1200 метр чылыдылга шугумунуң кырын дуглап, сайлаашкынны элээн шору темгилиг чорудуп турар. Бо кудумчуну чаагайжыдып, узун хемчээлдиг оруктуң чаагайжыдылгазын кылырын Тыва автооруктар ажыглалының болгаш тудуунуң эш Борзенко удурткан эргелелинге дааскан. Эргелелдиң тудугжулары даалгазын күүседип эгелей берген. Ленин, Кочетов, Чүльдүм кудумчуларын чаагайжыдарын, асфальтылаарын Коммунал ажыл-агый министерствозунуң Кызылда коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогу шуудаашкынныг кылып турар. Ооң механизастаан бригадалары Кочетов кудумчузунуң адаккы ужундан Ленин кудумчузунче дамчаан чылыдылга шугумун, 26 кварталдың дужунда Ленин кудумчузунда өрү өскээн черлерни асфальтылаан. Ол кудумчуларда чаагайжыдылга ажылдарынга хоорайның 30 ажыг организациязындан 200 хире кижи хүнүң-не ажылдап турар. Чүльдүм кудумчузунда каскан черлерге хөй ыяш олуртур оңгарларны, скверлерни чаагайжыдарынга республика прокуратуразының, Культура министерствозунуң болгаш өске-даа организацияларның ажылдакчылары идепкейлиг киржип турар.

Ленин аттыг төп шөлде чайлаткан эрги бажыңчыгаштар орнунда довурак, күзүрүмнү бөлүп, ол шөлдү дескилээринге коммунал ажыл-агый эргелелиниң бот-орулга-чарылгалыг участогунуң ажылчыннары киржип турар. Сентябрь 24-тен эгелеп аңаа аңгы-аңгы организациялардан 15 самосвалды ажылдадырын планнаан турда, чүгле беш самосвал келген. А 25-тиң эртенинде 15 самосвал ажылдап хүнзээн. Ол бажыңнар орнун дескилээш, хоорай тудуунуң кол төлевилел планын ёзугаар, аңаа чоокку хүннерде 300 ажыг дос ыяшты тарып олурткаш, ногаан сесерликти тургузар. Ынчангаш чамдык кудумчуларда чылыг дамчыдылгазының тудуу дооступ бар чыдары-биле чергелештир чаагайжыдылга ажылдары Совет Тываның 30 чылынга уткуштур организастыг калбарып турар. Аңаа ам кызылчыларның идепкейлиг киржилгезиниң күш-ажылчы хүннери эгелээн. А чылыг дамчыдылгазының тудуушкунун Кызылдың төп электростанциязындан хоорайже кирген кол магистралынче утлапкан.

О. ОХЕМЧИК,
«Шынның» түскай корр.

Совет Тываның 30 чылынга

ЧАРЫШКА, ЭКИ ДУРЖУЛГАГА ҮНДЕЗИЛЛЭЭШ...

Тываның ССРЭ-ге бактаап киргенинден бээр 30 чыл оюнуң улуг байырлалын удавас демдеглээр бис. Совет кижилер байырлалдарны күш-ажылчы чедиишкиннерлиг уткуур чаагай чаңчылдыг. Партия, совет болгаш комсомол, ажыл-агый органнарының чорудкан организастыг болгаш политмассалыг ажылдарының ачызында Тес-Хем район чамдык чедиишкиннерни чедип алган.

1974 чылдың планнарын чедиишкинниг күүседири — беш чылдың ниити планнарын күүседиринге тодарадыкчы рольдуг болур дээрзин СЭКП ТК-ның декабрь (1973 ч.) Пленуму айыткан. Тес-Хем районнуң ажыл-ишчилери бүгү улустуң социалистиг чарыжынга киришпишаан СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг күүседир база Совет Тываның 30 чыл оюн төлептиг уткуур дээш бедиткен хүлээлгелерни алгаш, ону боттандырар талазы-биле шудургу ажылды чорудкан.

Район күрүнеге дүк садарының чүгле планын эвес, харын социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Оон планы 112 хуу күүсеттинген, ол дээрге пландан ажыр 18 тонна, эрткен чылдыынга деңнээрге, 46 тонна хөй дүк дужааттынганы ол. Колхозтар, совхозтар дүк бүдүрерин 30 хуу көвүдеткен. «Тес-Хем» совхоз (директору эш Н. Д. Балчый-оол, партком секретары эш Д. Ш. Хертек), «Чодураа» колхоз (даргазы эш У. Д. Дөмүр-оол, партком секретары эш З. М-Д. Ооржак) дүк бүдүрер талазы-биле эки көргүзүглерлиг болган. Бо ажыл-агыйлар күрүнеге пландан ажыр түс-түзүнда 9,5 болгаш 7 тонна дүктү саткан.

Совет Тываның юбилейинге уткуштур алган хүлээлгезин хөй-хөй малчыннар алдарлыг күүсеткен. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, республиканың Дээди Совединиң депутады Иван Симчитович Данзурунуң удуртуп турары № 1 бригада («Чодураа» колхоз) чүс хойдан-на 90 хураганны алвышаан, хой бүрүзүнден 3,08 килограмм дүктү кыргып алган. «Ак-Эрик» колхозтуң № 1 бригадазы база-ла ол хире хураганны алган, а бөдүүн дүктүг хой санындан 2,2 килограмм дүктү кыргаан. Районда бежен хире хойжу чүс хойга онаалтыр 90-дан хөй хураганны камгалап алган.

Республиканың алдарлыг малчыны, «Чодураа» колхозтуң хойжузу, Ленин болгаш Хүндүлелдиң Демдээ орденнериниң эдилекчизи Максим Дондукович Суванди бо чылын база-ла мурнакчы адын сыкпаан: ол чүс хойдан 128 хураганны, хой бүрүзүнден 3,5 килограмм дүктү алган. Күш-ажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчилери Саар Чалдыраевна биле Александр Дарзонович Моңгалбиилер — 112. «Ак-Эрик» колхозтуң хойжузу Дижитмаа Орус-оол — 105 хураганнарны чүс хойга онаалтыр камгалап ап, социалистиг чарышка шылгараннар.

Сүт-бараан фермаларының ажылдакчылары сүт садарының тос айлар планнарын сес ай иштинде 114 хуу күүсеткен. Эрткен чыл-биле деңнээрге, күрүнеге сүттү 33 хуу хөйнү саткан. «Чодураа» колхоз чыл планын күүседипкен. Ол колхозтуң Хараал-Тей фермазы фермалар аразында социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Чыл төнчүзүнге чедир пландан ажыр 60 хире тонна сүттү район садып болур.

Бо чылын мал бажы элээн өскен. Көрдүнген планга дүүштүр мал бажын камгалап алвышаан, күрүнеге 1700 тонна эът садар планны күүседир бүгү аргалар бар.

Бистиң кодээ ажыл-ишчилеривистиң чамдык чедиишкиннери канчап чедип алдынганыл? Хамыктың мурнунда партия, профэвилел организациялары социалистиг чарышты мурнуку чылдардан дээштиг кылдыр организастаавында. Бисте социалистиг хүлээлге албаан чаңгыс-даа малчын чок. Кижилер бот-боттарының база бригадалар, ажыл-агыйлар аразында чарыштыг. Партия райкому, райкүүском социалистиг чарыштың негелделерин ажылдап кылып, кварталдар, түңнелинде мурнакчы болган коллективтерге: колхозтарга болгаш совхозтарга, сүт-бараан фермаларынга, хойжу бригадаларга, үлетпүр-тудуг организацияларынга Кызыл туктарны тыпсып турар.

Оон-биле чергелештир мал, ылангыя хой ажылынга, мурнакчы арга-дуржулганы нептередирин калбарткан бис. Мурнакчы дуржулганы чүгле районда эвес, харын кожаларывыстан-даа өөренип турар бис. Ажыл-агыйларның удурттукчулары, тускай эртемниглери, малчыннар өске районнарга каш удаа барып, мурнакчы дуржулганы өөренип, боттарының колхозунга азы совхозунга ажыглап турар. Чижээ, олар Таңды районда кышкы үеде малды ажаарын, хойнуң хураганын канчаар камгалап ап турарын өөренип көргеннер. Республиканың сураглыг хойжузу, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Уйн-оол Бавун-оолдуң, «Революцияның чалбыжы» совхозтуң хойжузу Сафоновтуң, Тываның кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының хойжузу Кашпык-Караның болгаш өске-даа малчыннарның коданнарынга, сүт-бараан фермаларынга олар чоргулаан.

Бо бүгү элээн эки түңнелдерни бергени чугаажок. Мал суггарарын ап көрээл. Мурнунда чылдарда боже кичээнгей кошкак турган. Хойну чылыг туржук, соок суг-биле безин суггарбайн турган. Эрткен чылдан эгелээш, суггарылганы ажыл-агыйлар экижиткен. Ынчангаш хойнуң продуктулуг чоруу көскүзү-биле бедээн. Малды кыжын үзүктел чок суггарары берге херек, ынчалза-даа ону ыяавыла боттандырар апаар. А оон ажыктыын бистиң малчыннарывыс херек кырында биле бергеннер.

Хойнуң санын эвээжеткеш, хөй санныг коданнарга тургузарының ажыктыг эвези база илерээн: зооветеринар тускай эртемниглерниң ажылдаарынга-даа, малчыннарның культура болгаш садыг хандырылгазынга-даа, мал чеми чедирериңге-даа дээш, өске-даа ажылдарга ол таарымча чок. Ынчангаш колхозтар болгаш совхозтар эрткен чылдан эгелээш, 500—600 чедир хойлуг, улгаттырган коданнар тургузуп эгелээн. Оларның эки талазы көстүп келген. Ындыг коданнарга эки түңнелдерни ап болурун чамдык малчыннар бүзүредип көргүскен. Чаңгыс чижек. Хойжу Александр Моңгалбииниң кодазында 650 хой бар. Эрткен чылын ол чүс хойдан 97, а бо чылын — 112 хураганны камгалап ап, дүк кыргыыр планын база күүсеткен. Чоорту бистиң ажыл-агыйларывыс улгаттырган коданнарже долузу-биле шилчиир.

Бистиң районувус хой ажылдыг. СЭКП обкомунуң X пленуму хой ажылын улам ынай хөгжүдер талазы-биле улуг сорулгаларны салган болгай. Ол ёзугаар бистиң районга 1980 чылда хой бажы 1,6 катап өзер, хой эъдин болгаш дүктү бүдүрери барык-ла 2,5 катап улгадыр. Бо дээрге белен эвес сорулга. Ынчалза-даа ону күүседип болур.

Совет Тываның 30 чыл оюн районнуң үлетпүр болгаш тудуг организациялары база багай эвес түңнелдерлиг уткуп турар. Шуурмакта тудуг материалдар пунктузу (директору эш В. Д. Сүгдүр) чыл планын элээн хөй көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеш, беш чылдың сөөлгү чылының үлүүнде ажылдап турар.

Самагалдайның көжүп чоруур механизастаттынган колоннаязы тудуг-монтаж ажылдарының сес айлар планнарын күүсеткен. Тудугнуң чаа тургустунган ол организациязы «О. Шынаа» совхозтуң төвүн тудуп турар. Болуңуң социалистиг хүлээлгелерин орук-бүдүрүлге, септелге-тудуг участоктары, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны, суггарылга системазының эргелели, районнуң хереглекчилер ниитилели чедиишкинниг күүседип турар.

Черле ынчаш тудуг ажылы мурнуку чылдардан шапкын чорупп, эрткен чылдыынга деңнээрге, ол ийи катап хөй хемчээлдиг болуп турар. Партия райкомунуң болгаш райкүүскомунуң үш каът улуг бажыны, Берт-Даг болгаш Чыргаланды школаларында 480 олуттуг немелде тудуглар, Кызыл-Чыраа школазында 60 олуттуг интернат дээш, өске-даа тудуглар ажыглалга кирер чыгаан.

Амгы үеде мал чеми белеткээриниң ажылы районда үргүлчүлеп турар. Кандаашкын болганы мал чеми белеткээринге шаптараазынныг болган болза-даа бо ажылдың кошкак темпизин агаар-бойдустуң байдалы-биле тайылбырлаар, агартынар аргавыс чок, район девискээриниң чамдык черлеринде сигенниң үнгени багай эвес. Чамдык ажыл-агыйларда мал чеми белеткээрин шапкынчылар дээш болдунар аргаларны чедир албайн турар, техника ажыглалының бүдүрүкчүлүү чавыс, хол-биле сиген кезери багай организастаттынган.

Бо ажыл «О. Шынаа» совхозта элээн эки чорупп турар. Ында мал чеми белеткээриниң планы күүсеттинген, амгы үеде ол совхозтуң ажыл-ишчилери ийи дакпыр план күүседир дээш шудургу ажылдап турар.

Район төвүнүң ажылчыннары, албан-хаакчыттары ажыл-агыйларга 300 ажыг тонна сигенни белеткеп бергеннер.

Амгы үеде мал чеми белеткээринде немелде хемчеглерни ап турар. Чаңгыс чылдыг сигеннер ажаары-биле кады чайгаар үнген сигенни кезери уламчылаан.

Совет Тываның 30 чыл оюнга уткуштур районда кылдынган эки чүүлдер-биле чергелештир четпестер бисте амдаа хөй дээрзин районнуң партия, совет болгаш өске-даа хөй-ниити организациялары ханызы-биле медереп билип, оларны чайладыр талазы-биле хемчеглерни ап турар. Чижээ, малдың өлүп хораар чоруу эрткен чылдан эвээжезе-даа, амдаа хөй. А мыйыстыг бода малдың өлүрү харын-даа көвүдээн. Мал чидер, оорлаар таварылгалар база бар. Район бо чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр 83 хураган алган, ол эрткен чылга деңнээрге 27 хуу хөй-ле, ынчалза-даа пландаанынга четпээн. А бис-биле социалистиг чарыштыг эрзинчилер 94-тү алган болгай.

Ажыл-агыйжы сорулгаларны чедиишкинниг шиитпирлээри — күш-ажылчы коллектив бүрүзүнде партийжи-организастыг болгаш политиктиг ажылдың канчаар тургустунганындан улуу-биле хамаарыжыр апаар. Партия организациялары бо айтырыгларны кезээде боттарының кичээнгейиниң төвүнге тургузуп, ылангыя бистиң чурттуң төөгүлүг чедиишкиннериниң, улустарның акы-дунма найыралының, ленинчи национал политиканың, совет патриотизмниң база интернационализмниң дугайында пропаганданы чон ортузунга доктаамал дээштиг, чедингир кылдыр чорудар ужурлуг.

Н. БОЙДУ,
СЭКП райкомунуң бирги секретары.

Ак-Довурактың электри станциязы хоорайның чылыг болгаш чырыткы дамчыдылгазының кол чери. Станцияның коллективи Совет Тываның юбилейинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш эрткен сес айларның планын ажыр күүсеткеш, бүдүрүлгелер аразынга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чорупп турар. Бүдүрүлгеде башкарылга чериниң кол дежурныйы Л. Кузьмина, машинист В. Коляшников, коммунистиг күш-ажылдың турбина цегиниң начальниги А. Мильченко боттарының онаашкан ажылынга ак сеткилдиг чоруун көргүзүп, бүдүрүлгениң мурнакчылары боопп, коллективтиң хүндүлел самбыразында кирген.

ЧУРУКТА: бүдүрүлгениң хоочуннарының бирээзи Лидия Ивановна Кузьминаның башкарылга өрээлинде ажылдап турары.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Шыгжамырга— шынарлыг үрезин

Кустанай областың колхоз, совхозтарының тараажылары чазын тарыырынга эргежок чугула үрезинниң үштүң бир кезиин шыгжамырда савалап алган. Ол нургулайында үнүүчел күштүг болгаш кадыг «Саратовская-23», «Безенчукская-98», «Харьковская-46» сорттарлыг кызыл-тас.

Үрезин тараазын комбайннардан сөөрткеш, складтарга аппарып савалап алыр, оон чогуур негелдезинге чедир кыштадыр болбаазырадып келир практиканы ажыглаарындан тараажылар ойталаан. Бо чылын үрезинни шуушту-рулгалыг шугумнарга арыглаан соонда калагалаар черге чедирип бээр. Ол шуут ажыктыг: үрезин фондузунуң шынары экижиир, ажыл-иш чарыгдалдары эвээжээр.

(СЭТА-ның корр.).
КУСТАНАЙ.

Кижиниң кадыы дээш

НОВОСИБИРСК. (СЭТА). ССРЭ-ниң Медицина академиязының үнүүшкүннүг сессиязы ажылын ында эгелээн, иштики аарыгларның клиниказынга хоочураан аарыгларының амгы үедеги айтырыгларын анаа чугаалажыр. ССРЭ-ниң Медицина академиязының президентизи В. Д. Тимаков сессияны ажыдып тургаш, эртемденнерниң ам ол чугаалажыр айтырыын совет кижилерниң кадыы дээш демиселде эң чугула чүүлдерниң бирээзи дээрзин демдеглээн. Ону шиитпирлээринге медицина эртеминиң хөй-хөй институттары киржип турар.

Академияның Сибирь салбырының удуртукчузу академик В. П. Казначеев бодунуң илеткелинге аарыгны эрте тыварының системазын тургузарының чугулазын айыткан. Ол айтырыгны шиитпирлээр талазы-биле медиктерге өске-даа тускай эртемнерниң эртемденнери дузалап турар.

Сессияның киржикчилери хоорайның болгаш областың чонунуң мурнунга лекцияларны номчуп, өкпениң, чүрекдамырның, бүүректиң хоочураан аарыглары-биле демиселге амгы үениң медициназының чедиишкиннериниң дугайын чугаалап бээрлер.

Автозаводчуларның ээлээн туруштары

Грузин ССР. Кутаисиниң Г. К. Орджоникидзе аттыг автомобиль заводу бүгү-ниитиге үнелеткен чүък машиналары он-он «Колхиданы» беш чылдың дөртку тодарадыкчы чылының эрткен айларының дургузунда пландан ажыр бүдүрүп үндүрген.

Заводтуң партия организациязы бодунуң хүрээлеңинде эвилелдештирген ийи муң ажыг коммунистиг. Ооң үре-түңнелдиг болгаш эчис-сорулгалыг чорудуп турар ажылы коллективтиң чедиишкиннери-биле сырый холбаалыг. Ол коммунистерниң хөй нуруузу—бүдүрүлге мурнакчылары. СЭКП-ниң 150 кежигүнү болгаш кежигүнүнге кандидаттар боттарының хуудабеш чыл планнарын күүседипкеш, 1976 чылдың үлуг-хуузунга кииринштир ажылдап турар.

Бүдүрүлге чериниң партия организациязы социалистиг чарышты ылап организастап турар. Заводка парткомнуң инициативазын ёзугаар «Профессия аайы-биле эң эки ажылчын», «Эң эки бригада», «Эң эки бүдүрүлге участогу», «Продукциязы бедик шынарлыг участок» деп ат дээш чарышка барымдаалаар негелделерни немей телевилээн. Уралдың автозаводу-биле Брянскиниң автомобиль бүдүрер каттыжыышкыны-биле болгаш өске-даа бүдүрүлге черлери-биле чарыш керээлерин чарган. Заводта 985 кижи «Беш хүнның онаалдазын —дөрт хүн күүседир» чарыштыг, 1900 ажылчын ажылдаарының бүдүрүүшкүннүүн бедидер хууда планнарлыг. Он-он бригадалар болгаш участоктар—ажылдаарының бүдүрүүшкүннүүн бедидер комплекстиг планнарлыг.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы атты ийи муң хире ажылчын чедип алган, коммунистиг күш-ажыл коллективи деп хүндүлүг атты ийи цехке, 26 участокка, 90 бригадага тывыскан. Заводтуң мурнакчы 1589 ажылчын, албан-хаакчызын Совет Эвилелиниң орден, медальдары-биле шаңнаан, оларның хөй нуруузу коммунистер.

Социалистиг чарышты эки организастааны чаагай түңнелдерин берип турар: ажылдаарының бүдүрүүшкүннүү шалыпкын улгадып турар. Автомобиль тудугжулары бо чылын пландан ажыр муң-муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер деп турар.

Ажылдаарының бүдүрүүшкүннүүн улгаттырып тургаш, продукцияның бүгү немелде-өзүлдезин чедип алыр.

ЧУРУКТА: КАЗ-4430 автокожугнуң күрүне шылгалдазын эрттирип турары.

Ф. КРЫМСКОЙ биле Г. ГЕРСАМИЙНИҢ фотозу.
(СЭТА-ның фотохроникасы).

ҮҮЛЕ-ЧОРУК БҮТСҮН

Чүък машиназы караннадып олур, бистиң чанывыска кээп тура дүшкеш, ооң чолаачызы шоваалап, күдер боттуг оол:

— Үүле, бүтсүн! деп йөрээл салбышаан, бистиң-биле эвилең амыр-менди солушту. Кайын келгенин, бөгүн кайнаар чоруурун бистиң бирээвис оон сонуургады.

— Райподан далган сөөртүп ап чордум. Ховуда ажылдап турар бригадага хлеб негеттинип келген. Чаа-Суур салбырының тайгада малчыннарын күзеглерже кожурер апарган, ам олче баар болдум—деп, башкарыкчы хүлүмзүрбүшаан, тайылбырлай-дыр.

— Машинаң мотору хомустаар-ла чүве, эдилелге камныың, башкарылгага мергежээниң ол боор, але? — деп чолаачыдан чугаа эрекседим.

— Рейс санында, ылангыя узун оруктарга үргүлчү хынап, үүрмек септелгелерни удур-ла кылып ап турар мен. Амдыызында «хоочу чок аът» чүве—деп, кижим баштактанып хөөрээр-даа болду.

Бүдүн хүн хамаан чок, чаңгыс шак-даа халас эрттирбес, ажыл-ишче шымнып кирген чорур чолаачывыс моторун хөделдирипкеш, узун оруунче углапты. Ону үдээн хевирлиг шөйүлген доозун бедиирде чаттыла берди. Оон сөөлдүн «Чорук чогузун!» деп алгап кагдывыс.

Михаил Алдын-Херел он классты чедиишкинниг дооскаш, шериг-албан хүлээлгезин база макталдыг эрттирген. Ол-ла дораан автошколага өөренип кирген, бичезинден-не техникага ынакшылдыг сорулгазын чедип алган.

«Торгалыг» совхозтуң дуржулгалыг чолаачыларының бирээзи — Михаил Алдын-Херел ол ажылынга ам он чыл чоокшулаан. Баштайгы үеде бергелер турза-даа, Аржат-оол. Шактаржап ышкаш мергежилдиг башкарыкчыларның арга-сүмезинге даянгаш, ам мурнакчыларның одуруунда кирген.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

АМГЫ ҮЕДЕ ССРЭ-ДЕ НАЦИОНАЛ ХАРЫЛЗААЛАРНЫҢ ХӨГЖҮЛДЕЗИ

Хөй националдыг Совет күрүнениң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазы, бирээде, нация бүрүзүнүң чечектелиишкини-биле, ийиде, оларның чайгылыш чок чоокшулажыышкыны-биле тодараттынар. Ол чорудулгаларның боттуг үндезини — сайзыраңгай социализмниң улам ынай быжыктырары, кижилерниң төөгү талазы-биле чаа ниитилешкээ болур совет улустуң чаңгыс эвин быжыглаары болуп турар.

Социалистиг ниитилелди он-он чылдар дургузунда удуртуп келгениниң ачызында Коммунистиг партия хостуг национал хөгжүлдени, улуг болгаш биче буурай улустарның улам чоокшулажыышкынын эртем ёзугаар башкарар талазы-биле улуг дуржулгалыг апарган. Социализмниң байдалдарында хостуг национал хөгжүлде чүгле удурланышкак болбайн турар эвес, харын улустарның чоокшулажырының үндезини болур дээрзин СЭКП-ниң дуржулгазы бүзүредии-биле көргүскен. Ол чүгле хостуг национал хөгжүлдеге үндезилеп боттанып болур. Ону дүргедедип-даа, өжегээр саададып-даа болбас, ынчалза-даа нацияларның чоокшулажыышкынының хөгжүлдезин ала-чайгаарлаашкынче кирип болбас дээрзи билдингир. Ону хандыр өөренип, билип алыры, эртем ёзугаар башкарары—партияның политиказы.

Сайзыраңгай социализмниң байдалдарында национал харылзааларның алыс утказы чамдык чаа-чаа болуушкуннар-биле тодараттынар.

Бирээде, сайзыраңгай социализмниң эң эки чүүлдери-биле эртем-техниктиг революцияның чедиишкиннерин холбаштырары-биле тодараттынар, ол нацияларның болгаш национал харылзааларның деңшилгезинге улам улуг ужур-дузалыг болуп турар.

Ийиде, ниитилел амыдыралының бүгү талаларын интернационализастаарының ролюнуң өзүлдези-биле тодараттынар.

Үште, кижилерниң төөгү талазы-биле чаа ниитилешкээ болур совет улустуң быжыгарының болгаш хөгжүүрүнүң улам ынай ханылап турары-биле, нацияларның болгаш биче буурай улустарның ниити шынарларының тыптып турары-биле тодараттынар.

Дөртте, шаандакызы-биле деңнээрге, национал харылзаалар хөгжүлдезинде субъективтиг факторлар ролюнуң элээн улгатканы-биле тодараттынар.

Национал харылзаалар хөгжүлдезиниң социал-экономиктиг үндезиннери социалистиг ниитилел харылзааларының коммунистиг ниитилел харылзааларынче шилчилгези-биле коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарынга ССРЭ-ниң улустарының кады киржилгезиниң хемчээли улгатканы-биле; ол улустарның кайызының-даа чаңгыс-аай улус ажыл-агый комплекизиниң тургустунган болгаш чардынмас кезээ болур республикалар экономиказын улам ынай хөгжүдеринге үндезилеп ол тургузуушкунга киирип турар үлүг-хуузунуң улгадып турары-биле тодаргайлаттынар.

Национал харылзааларның хөгжүлдезинге салдар чедирер кол чүүл болза экономиктиг быралар болуп турар. Оларның иштинден бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарының талазы-биле, бүдүрүлгениң ажыктыын бедидериниң дугайында сагыш салыры-биле чергелештир ажылчы чоннарның материалдыг чоруунуң чайгылыш чок өзүлдезиниң сорулгаларын база шиитпирлээр дээш национал орулганы таарыштыр хуваарының талазы-биле хемчеглер онза ужур-дузалыг болуп турар.

Нацияларның чечектелиишкининиң болгаш чоокшулажыышкынының удуртур талазы-биле Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазының эң чугула угланыышкыннарының бирээзи—эвилел болгаш национал күрүне тургузуун сайзыраңгайжыдары, Совет эрге-чагырганың төпте болгаш черде бүгү органнарының ажылын экижидери болур.

Хөй националдыг Совет күрүнениң хөгжүлдезиниң эң чугула онзагай чүүлдериниң бирээзи болур демократтыг централизмге кайы хире кичээнгей салып турарын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлеринде айыткан. Оон экономиктиг болгаш политиктиг амыдыралга салдар чедирер механизмин сайзыраңгайжыдарын улуг ужур-дузалыг деп санавышаан, партия ол сайзыраңгайжыдылганы национал харылзаалар-биле шуут дорт харылзаалыг кылдыр көрүп турар.

Хөй националдыг улуг чуртка тиилээн сайзыраңгай социалистиг ниитилелге централизмни боттандырары—эргежок чугула боттуг чүүл болур. Централизм күш-ажылды камнаар, «коммунизм бүгү чуртка улуг бүдүрүлгени бар-ла шаа-биле төпчүдерин негеп, сорудап турар»—деп, В. И. Ленин демдеглеп чораан. (Чогаалдарының долу чыындызы т. 36, арын 392). Централизмни боттандырбышаан, партия бүгү нацияларның болгаш биче буурай улустарның амыдыралчы үндезин эрге-ажыктарын хандырар ужурлуг ындыг ниити күрүне политиказын чорудуп турар.

Централизмни амыдыралга боттандырары чайгылыш чок болгаш эң-не калбак демократизм чокка болдунмас. ССР Эвилелин тургусканының болгаш боттандырып турарының демократизми боттарының иштики хөгжүлдезиниң сорулгаларын шиитпирлээрде, бүгү чуртка чаңгыс аай ниити сорулгаларны шиитпирлээриниң хевирлерин болгаш аргаларын шилип алырда, нация, биче буурай улус бүрүзү боттары тускайлан болурун айтып турар.

Эвилелдиң Совет күрүнезиниң-даа, ында каттышкан бүгү улуг, биче улустарның совет национал күрүне тургузуунуң-даа база ол ышкаш интернационалчы болгаш национал эрге-ажыктарны бүгү талалыг холбаштырып көөр политиктиг механизмниң-даа доктаамал сайзыраңгайжыдылгазынче Коммунистиг партия кошкаш дивес кичээнгейни салып турар. Анаа үндезилээш, совет ниитилелдиң идей-политиктиг чаңгыс эвин быжыглаары база бистиң чуртувустуң нацияларының болгаш биче буурай улустарының эки тура-биле каттышкан күрүне эвилелин быжыктырары деп ийи кол сорулганы шиитпирлээри боттанып турар.

Коммунизмниң материал-техниктиг баазазын тургузарының хереглелдери база ол ышкаш эртем-техниктиг революцияның социал түңнелдериниң нациялар амыдыралынга чедирип турар салдарының улам өзүп турары бүгү националдарның ажылчы чоннарының социал-политиктиг идепкейин бедидерин, оларның медерелиниң өзүлдезин негеп турар.

Ынчангаш, социалистиг интернационализм болгаш совет патриотизм ёзузунга ажылчы чоннарны кижизидериниң күштелдирер сорулга — ол дээрге партияның чүгле доктаамал дайынчы лозуннары эвес, харын «дириг амыдыралдың» негелдези-дир. Ынчалза-даа ол «дириг амыдыралда» националисчи характерлиг чамдык болуушкуннарның биске чамдыкта таваржы бээри хараадаңчыг.

Национализмни болгаш шовинизмни өскүде бээр ындыг социал үндезин, ындыг аңгылар болгаш кезектер совет боттуг чүүлде чок дээрзи билдингир болгай. Ол ындыг сөстерни чугаалаары ССРЭ-де нациялар, биче буурай улустар аразында өжээнишкек чоруктар бар дээрзин илеретпейн турар. Ындыг өжээнишкек чоруктар шаандакы революция мурнундагы Россияга турган болгаш ам капиталистиг чурттарда бар. Национализм дээрге-ле национал адыыргак азы национал идээргек чорук, национал кызыгаарланчак чорук азы национал эгоизм ышкаш ындыг болуушкуннар-дыр деп билир апарган бис. Ындыг болуушкуннар нациялардан болгаш биче буурай улустардан, аңгылардан болгаш социал бөлүктерден эвес, чүгле ийи-чаңгыс кижилерден азы шоолуг эвес бөлүк кижилерден илереп турар.

Коммунистиг партия интернационалчы болгаш патриотчу кижизидилге талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар. «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бежен чыл оюнуң дугайында» Л. И. Брежневтиң илеткелинде социалистиг интернационализмниң алыс утказын болгаш оон совет патриотизм-биле чарылбас харылзаалыын бүгү талазы-биле тайылбырлаан, чамдыкта таваржып турар националисчи болуушкуннарның үнүп келир чылдагааннарын тодараткан. «Лениниң айыткан оруу-биле чурттуң улам ынай хөгжүлдезиниң айтырыгларын шиитпирлевишаан, партия интернационализмниң болгаш совет патриотизмниң ёзузунга Совет Эвилелиниң бүгү хамаатыларын доктаамал болгаш ханы кижизидериниң херээн улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Ол ийи билиг биске чарылбас чаңгыс бүдүн чүүл болуп турар»—деп илеткелде чугаалап турар.

Интернационализмге болгаш патриотизмге бүгү совет боттуг чүүл кижизидип турар. Ону хамыктың мурнунда нацияларның, биче буурай улустарның бүгү экономиктиг амыдыралының чаңгыс эви-биле чардынмас чоруу, коммунизмниң материал-техниктиг баазазын кады тургузарынга ССРЭ-ниң улустарының кады ажылдажылгазының болгаш дузалажылгазының бүгү хөй янзы хевирлери бадыткап турар. Чижээ, республикаларның, крайларның болгаш областарның, хоорайларның болгаш районнарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң болгаш колхозтарның социалистиг чарыжын улуг ужур-дузалыг деп санавышаан, Коммунистиг партия чүгле ниитиниң бүдүрүлгезиниң продукциязын көвүдедир эвес, харын ажылчы чоннарны интернационалчы ёзуга кижизидер сорулганы салып турар.

Бо сорулгаларны шиитпирлээр дээш партияның чорудуп турар ажылы — коммунистиг ниитилелди тургузарының ленинчи программазын боттандырарынга хөй националдыг совет улустуң чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алыр эң чугула факторларының бирээзи ол.

Михаил КУЛИЧЕНКО,
төөгү эртемнериниң доктору.
(ПМА).

ОН АЙЛАРНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

Бо хүннерде Кызылдың садыг-магазиннеринин аразында Совет Тываның 30 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарыш калбарган. Кызыл-садыгның 7 дугаарлыг садыг бүдүрүлгезинге хамааржып турар магазиннер беш чылдың дөрткү чылының төс айларының планын сентябрь 20-де күүседир хүлээлгезин бо айның 15-те ажыр күүсеткен. Борис Степанчукка удурткан ол коллективтер төс айларда 2 миллион 947 муң рубльдиң барааннарын саарар тургаш, 3 миллион 967 муң рубльге саарып, планын 107 хуу күүсеткен.

Кызылдың № 7 садыг бүдүрүлгезиниң коллективтеринден 8 магазин бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларның аразында аяк-сава аймаа садыглаар № 7, электри барааннарының № 10, машина-техника кезектериниң № 17 магазини планнарын, бедиткен социалистиг хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип келген. Ол магазиннерниң эргелекчилери Вера Мишустина, Надежда Кубанова, Мария Мааады болгаш өске-даа садыг ажылдакчылары садыгның культуразын бедидерин чедип албышаан, ам он айларының күш-ажылчы үлүүнде ажылдап турарлар.

А. СОЯН.

Дувүренчиг медээ

МАНАП ЧАДААШ...

Кызыл хоорайның чаа тудугларының төлевилел-конструкциялары хүн келген тудум чаартынып турар. Борта чижек кылдыр хоорайның дөрткү микрорайонунда №№ 7, 9, 10, 14 чуртталга бажыңнарын ап көрээли. Мооң мурнунда туттунган бажыңнарга бодаарга, бо тудугларның төлевилел-конструкциялары өске, тодаргайлаарга, 114-кү серияның бажыңнары болур. Эрги серияның бажыңнарындан ооң онзагай, чурттакчыларга таарымчалыг талазы—кол кирер чадалыг эжиктиң 2 метр 20 см —2 м. 90 см чедир калбарганы, каът бүрүзүнүн бедээни база ол ышкаш чада ээр черлериниң калбарганы, чадалыг эжик бүрүзүнде үстүкү каъттардан бок дамчыдып бадырар тускай хоорзаларлыг болуру, чамдык квартираларда кухня биле санитарлыг белдирлерни аңгылааны, кухняларны делгемчиткени, тудугда доора дургаар квартираларның балконнары ложа хевирлиг делгем болуру дээн чергелиг чаартылгалар болур.

Ам бо хүннерде бо объектилерде тудуг-монтаж ажылдары түлүктеп эгелей берген. Ынчалза-даа мында чаа төлевилел-биле тудуг-монтаж ажылдарын комплекстиг чорударынга моондактап турар чамдык четпестерниң барын ыттавайн эртип болбас. 9-ку, 10-гу бажыңнарда чада ээр черлериниң бетон плиталары, чада тепкииштери чогундан чаданың ол-бо талаларының ханаларын дээвир чедир дескилей салыр, дээвиирин дуглаары саадаар ужурга таваржып турар.

Ылангыя 9-ку бажыңның тууйбу салыын эгелеп турар Семен Санданның бригадазы чадаларга салыр плиталарын болгаш тепкиижин ийи ай хире манап келген. Чеже манаар, боттары мунганып, оларның опалубказын кылып, бетоннаар ужурга таварышкан. Бо нарын конструкцияны шак ынчаар хожудангай арга-биле кылып, арматуразын тудуштур каңнап доозарынга кайы хире хөй кижи күжү, материалдар үнерил? Бир белен тепкиишти болгаш чада ээр черни 15—30 минута иштинде улуг бергедээшкин чокка көдүртүр кранның дузазы-биле монтажтап кылыптар турда, ол ажылды кылырынга амгы үеде бригададан 3—4 кижи бир бүдүн ажыл хүнүн чарыгдап турар. Моон алгаш көөрге, бо чорук күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн дыка кудуладып, тудугжуларга шаптык ужураштырып турар-дыр.

Борта чүнүң-даа мурнунда төлевилел организациязы буруулуг. Кандыг-бир хевирниң тудуг сериязын массалыы-биле тудуп киреринде баш бурунгаар ук тудугларга хереглээр тудуг кезектериниң конструкцияларын белеткээринче кичээнгей салыр, оларның смета документилерин, төлевилел шыйыгларын чагыкчыны дамчыптыр чогуур өйүнде ону бүдүрер комбинатка берген турар ужурлуг. Оларның саадааны-биле бөгүнге чедир бо сериянын тудугларында мындыг бергедээшкиннер таваржып турарының ужуру ында. Төлевилел-смета документилерин чаа берген.

«Тудуг кезектери» комбинатта оларны хептээрин база шүшпең чорудуп турарындан конструкцияларны тудугжулар ам-даа манавышаан. 114-кү серияның төлевилели-биле туттунуп турар тудугларның бо кезектериниң бүдүрүлгезин массалыг эгелеп, тудугларже дарый дүргени-биле чедирери хүннүң чугула болгаш бачым айтырыы бо болуп турар.

Гипсошлак ханалар, соңга, эжик кырының доора бетон ооргалары дээн чергелиг, амдызында биске херек чок материалдар тудугда эндерлип туруп берген. А чаа серияның үстүнде адаанывыс эң чугула конструкциялары, материалдары сураг хевээр. Борта бирле дугаарында **Кызылдың комплекстиг төлевилел килдизиниң** адрезинге төлевилел-смета документилерин саадатканы дээш хомудаанывыс илередип, ол материалдар-биле дүрген хандырар талазы-биле республиканың **Тудуг материалдар үлетпүрүнүң эргелелинден** дарый хемчег ап, дузалаар боор дээрзинге идегеп турар бис.

Ч. ДОҢГАК,
«Кызыл тудуг» эргелелиниң дашчызы.

ХУУСААДАН ЭРТЕ АЖЫГЛАЛГА КИРГЕН

Кемерово областың Новокузнецк хоорайында Барыын-Сибирьниң металлургия заводунда ССРЭ-де эң улуг дээн № 2 кислородконвертор цегин хуусаа бетинде ажыглалга киирип, ажылдадып эгелээн. Ында кайызы-даа 300 тонна ишкир, совет металлургияда эң улуг ийи конверторлар ажылдап турар.

Цехте тургускан универсалдыг саналга дериг-херекселдери каңны конверторларга программа ёзугаар ээлдирер аргалыг.

Арыглаашкынның болбаазын аргазын атмосфераның бокталыр чорууң болдурбас. Үлетпүрге ажыглаттынган муң-муң тонна сугну каш удаа арыглап, аштаан соонда, бүдүрүлге черинге база катап ажыглап болур.

Моон соңгаар Барыын-Сибирьниң металлургия заводунга ындыг үшкү болгаш дөрткү конверторларны база тудуп тургузар.

Каң ээлдирер агрегаттарның тус-тус күчүзүн улгаттырары, каңны ээлдирериниң эң таарымчалыг аргаларын ажыглаары тоску беш чылда (1971—1975) совет металлургияның эң чугула сорулгазы боол турар. ССРЭ-ге 1974 чылда 138,1 миллион, а беш чылдың сөөлгү чылында — 146,4 миллион тонна каңны бүдүрер. Ол дээрге, 1970 чылдаазындан 26 хуу хөй-дүр.

ЧУРУКТА: Новокузнецк хоорайда Барыын-Сибирьниң металлургия заводунуң ийиги кислород-конвертор цеги.

А. ЗУБЦОВТУҢ фотозу. ПМА.

ПРОПАГАНДИСТЕР АТТЕСТАЦИЯЗЫ

УФА. (СЭТА). Мында пропагандистерниң нииити-политиктиг аттестациязын чорудуп турар. Мотор тудуунуң заводунга болгаш фанер комбинадынга ол: «Пропагандистиң билиглерин, идея талазы-биле бүзүрелдиг чорууң, органзастыг мергежилин — беш чылга баралгадыр» деп лозуң-биле эрткеп.

Партияның Калинин райкому тускай аттестация комиссияларын тургускан. Ооң кежигүннери пропагандистерниң политиктиг билиин, бүдүрүлге, экономика, педагогика, психология айтырыгларын кайы хире билирин, методиктиг мергежилин чүгле сонуургаар эвес, харын дыңнакчыларны күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, беш чылдың онаалдаларын күүседиринче кайы хире хаара тудуп турарын база барымдаалап турар.

КНО-НУҢ КОЛ АССАМБЛЕЯЗЫНЫҢ НИИТИ ХУРАЛЫНГА А. А. ГРОМЫКОНУҢ ЧУГААЗЫ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). Делегейге тайбыңны болгаш айыыл чок чорукту деткиириниче сагыш салыры КНО-нуң кезээде болгаш бүгү чүүлдерге удуртулга болдуруп барымдаалаар доктаамал сорулгазы боол турар деп, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри А. А. Громыко КНО-нуң Кол Ассамблеязының XXIX сессиязының нииити-политиктиг чугаалажылгазынга сентябрь 24-те чүве чугаалааш медеглээн.

Амгы үеде тайбың дээш демиселди чорудары биске эреңгейлээшкинниг бодал эвес, харын СЭКП-ниң XXIV съездизиниң даштыкы политиктиг айтышкыннарын амыдыралга боттандырар талазы-биле ылап күжениишкинниг ажылыш болур. Ол съездиниң шиитпирлерин — Тайбың болгаш кады ажылдажылга програмназын боттандырары делегей байдалын экижидеринге ам безин тодаргай түңнелдерни берген деп, А. А. Громыко чугаалаан.

Делегей байдалының хөгжүп турарының кол угланыышкынында чигзиниг чок деп, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри чугаалаан: бөгүн дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырары болгаш олче чүткүл кол черни ээлеп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг байдалын чавырылдырары чаагай күзелдер чугаалап, сөс кырында бадыткаллар кылырындан баштай-ла ам калбартыр боттанып эгелээн. Ийи ниитилел системазының аразынга чепсектиг сегиржип алыышкын болу бээр айыылды хөй-хөй күрүнелерниң дем каттыштырган күжениишкиннериниң ачызында кошкадып болур арга бар болу берген. Аңаа чогум онза ужур-дузалыг чүве Совет Эвилели биле Каттышкан Штаттарның аразынга 1972—74 чылдарда чарган, сураглыг дугуржулгалар боол турар. Ол хамыктың мурнунда ядролуг дайынны болдурбас дугайында дугуржулгага хамааржыр.

Ниитизи-биле мынча деп бүзүрелдиг чугаалап болур: ам делегей болуушкуннары тайбыңның талазынче улуг хиречергелии-биле угланы берген. Ынчанмыже тайбынче шимчээшкин дорт шугумнуг болбайн баргылап турар деп, А. А. Громыко оон ыңай чугаалаан. Дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарының политиказынга удурланышкак политика-биле холбашкан күзел-чүткүлдүг күштерниң өжегээр удурланыышкынныг үүлгедиглер кылыры чыглы берген айтырыгларны шиитпирлээрин шаптыктап турар.

Тайбыңны күзээн кипр улустуң күзел-соруу ам-даа ырак боттанмайн турар дээрзин Кипр Республиканың чурттап эртип турары халаптыг хүннери херечилеп турар деп, оратор чугаалаан. Кая-даа каттышпас шимчээшкинниң киржикчизи, КНО кежигүнү, тускайлаң догуннаан ол күрүнениң хамаарышпас чорууну, бүдүн девискээрлиг турар эргезин чепсек күжү-биле бүгүдеге көзүлдүр дерзии чөрчүп үрээр үүлгедиглер боол турар-дыр.

Совет Эвилели Кипр күрүнениң ыяап-ла эдилээр ужурлуг эргелерин камгалаарынга эң эгезинден тура туржуп келген. Киприниң херектерин даштыкыдан холгаарлаарын соксадырын, ооң черинден даштыкы чурттарның шериглерин чайладырын, конституция ёзу-чурумун катап тургузарын, болунуң салым-чолун боду шиитпирлеп болур арганы кипр чонга бээрин Совет Эвилели шиитпирлиг негеп турар.

Индий-Кыдатта байдалды чугаалааш, А. А. Громыко ол девискээрниң хөй-хөй черлеринде үгер-боо дааштаашкыннары соксавайн, хан төктүп турар деп демдеглээн. Вьетнамга политиктиг таарыштырылганы эчизинге чедирер төлээде, хамыктың мурнунда чепсектиг чөңгээлер кылырындан, Вьетнам талазы-биле Париж дугуржулгазын үрээр оралдажыышкыннардан ойталаарынче сайгон ёзу-чурумун албадаары эргежок чугула. Камбоджаны алгаш көөрге, соң айтырыгларын национал эрге-ажыктарга дүүштүр болгаш өскелерниң холгаарлаашкыны чокка камбоджалар боттары шиитпирлээр ужурлуг. Лаоска чедип алдынган дугуржулгаларның таарымчалыг түңнелдерин база быжыглаза чогуур.

Чоокку Чөөн чүк айтырыын чөптүг, ол девискээрниң бүгү улустарының эрге-ажыктарын барымдаалап турган шиитпирлээн турар ужурлуг деп, ол айтырыгны тодаргайлап чугаалааш, оратор айыткан. Израиль шериглерниң 1967 чылда эжелеп алганы бүгү араб черлерден оларны үндүрер. Палестинаның араб улузунуң хоойлу ёзугаар национал эргелерин хандырып бээр дээни ол.

Совет Эвилели Чоокку Чөөн чүкке политиктиг таарыштырылганы ылап боттандырарынга чедирер хемчеглер алырын саададып болбас деп санап турар дээрзин А. А. Громыко чугаалаан.

Совет Эвилели Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралды чедиишкинниг доозарын эң чугула ужур-дузалыг деп санап турар дээрзин ол оон ыңай чугаалаан. Ол чөвүлел хуралга кылып апкан ажылдарны ылап үнелеп көргеш, ол чөвүлел хурал ниитизи-биле улуг түңнелдерлиг болган деп чүвени хүлээп көөр херек. Европага айыыл чок чоруктуң эрге-ажыктарынга дүүштүр ол чөвүлел хуралды кыска хуусаада доозуп, чогуур шиитпирлерни үндүрүп болур арга бар деп чүвеге Совет Эвилели бүзүрелдиг.

Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсегленишкинни кызырар дугайында Венада боол турар чугаалажыышкыннарга база түңнелдерлиг болурун чедип алыры чугула. Талаларның чаңгызының-даа эрге-ажыктарынга каража таварыштырбазының чурумун бүгүдениң шыңгыы сагыыры ону чедип алырының дүлгүүрү болур. Чугаалажып турар айтырыгларның талазы-биле дугуржулга чедип алыры Европага политиктиг байдалдың дүшкүүрлүүн чавырылдырарынга шериг талазы-биле дүшкүүрлүг байдалды чавырылдырарын немээни болур ийик.

Бистиң бодап турарывысты ёзугаар алырга, күрүнелерниң дем каттыштырып күжениишкинниг ажылдаарынга үндезилээш, Азияга тайбыңны быжыглаар идеяны херек кырынга боттандырарынче шилчидери ыраккы келир үениң херээ болбаан турар ужурлуг. Азияга айыыл чок чоруктуң коллективтиг системазын тургузар талазы-биле Совет Эвилелиниң инициативазынче улгадып турар сонуургал барын сеткил ханыышкынныг бадыткап тур бис.

Эндере чепсегленир чорук быжыг болгаш идегелдиг тайбыңга канчап-даа таарышпас деп, А. А. Громыко уламчылап чугаалаан. Дайын айыылын чайладырын ылап бодаары-биле капсырлаштыр шериг бюджеттерни улгаттырып, чепсегленишкинни төнчү чок күштелдирип болбас.

Эндере чепсегленир чорук бүгү күрүнелерниң шуптузунга, аңаа шуут киришпейн турарларга безин уржук-шончактыг деп, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри демдеглээн.

Бир-тээ чепсегленишкин айтырыы бүгүдеге хамааржып турар болганда, ону бүгү күрүнелер дем каттыштырып тургаш шиитпирлеп эгелээр болза чогуур. Аңаа кол чүве сорулганың нарынынга сылдаглааш туруп бербези болур. Ук үе-чадада ону хары угда шиитпирлептер арга чок-даа бол, чепсегленишкин дүжүрери — эчис-сорулганы чедип алырынче базым бүрүде чоокшулаарын-на бодааш, тус-тус айтырыгларны шиитпирлээрин чедип алыр херек.

Ол болза бир таварылгада ядролуг чепсекти улам сайзыраңгайжыдарының, ооң үрегдекчи чаа-чаа хевирлерин тургузарының ындыкы чижек хемчээли болур. Ядролуг чепсекти атмосферага, космос делгеминге болгаш суг адаанга шенээрин хоруур дугайында Москва керээзи ол сорулгага он чыл ажыг үе дургузунда эки бараан боол келген.

ССРЭ биле АКШ-тың аразынга чоокта чаа чарган керээ база ындыг угланыышкынныг. Ядролуг эң күштүг ок-чемзектиг ядролуг чепсекти чер иштинге шенээрин 1976 чылдың март 31-ден эгелээш ийи чурт ол керээге дүүштүр соксадырын, чер иштинге ядролуг чепсектиң шенелделерин кылырын черле кызыгаарлаарын база хүлээнген.

Ол болза оон өске таварылгада чепсегленишкинниң өктерээрин девискээр аайы-биле кызыгаарлаарының ындыкы чижек хемчээли болур. Ядролуг чепсекти таратпас дугайында керээниң чогум утказы шынары ындыг. Ук керээ бодунуң дээштиин бүзүредип көргүскен.

ССРЭ биле АКШ-тың аразынга стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар дугайында дугуржулгаларның эң-не улуг ужур-дузазының дугайын маңаа тайылбырлаваска-даа билдингир болгай. Ол дугуржулгалар ракета-ядролуг чепсекти эндере бүдүреринин материалдыг үндезиинин кызыгаарлаарынче угланган. Мырыңай чоокта чаа аңаа чугула дугуржулга база немешкен: бо чылдың июль айда ССРЭ биле АКШ боттарының ракетага удур камгалал системазын улам кызырар деп шиитпирлээн болгаш шаап халдаашкынның чепсектерин шынарда, сан-даа талазы-биле моон соңгаар кызыгаарлаарының аргаларын айыткан.

Чүгле ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың улустарының эвес, харын бүгү делегейниң-даа улустарының эрге-ажыктары ядролуг чепсек талазы-биле эң улуг күчү-шыдалдыг Совет Эвилели болгаш Каттышкан Штаттар бо талазы-биле чогуур чугаалажыышкыннарны болгаш дугуржулгаларны чедип алыр дээш бүгү күжениишкиннерни кылырын күзеп турар. Ынчангаш бо талазы-биле АКШ-тың президентизи Фордтуң КНО-нуң Кол Ассамблеязының индириндеп билдингири-биле чугаалааныңга сеткил ханыышкынын илередип турар бис.

Совет Эвилели «Делегейниң айыыл чок болгаш кижилерниң чаагай чорууну, калыын хандырарының эрге-ажыктарынга таарышпас, дайынзырак болгаш өске-даа сорулгалар-биле агаар-бойдус байдалынга салдар чедирерин хоруур дугайында» чугула болгаш дүрген шиитпирлээр айтырыгны Кол Ассамблеяның XXIX сессиязынга чугаалажыры-биле киирип турар.

Делегейниң амгы үеде байдалында боол турар чогумчалыг чүүлдерни улам-на быжыглаарынга КНО чугула рольду ойнап шыдаар болгаш ойнаар-даа ужурлуг деп, Совет Эвилели үнелеп көрүп турар. Маңаа холбаштыр КНО-нуң сөөлгү ийи-үш чыл иштинде хөй таланын бадылаашкыны-биле хүлээп алганы чамдык шиитпирлерин онзалап айтыр херек. Хамыктың мурнунда ядролуг чепсекти ажыглаарын мөңгези-биле хоруву шагн, делегей харылзааларынга күш ажыглаарының дугайында чугаа боол турар.

Чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле Бүгү-делегей конференциязын чыылдырар дугайында КНО-нуң шиитпири чаңгыс черден чылбайн турар деп база чугаалап болбас. Ону чыылдырар талазы-биле тускай комитет безин тургустунган. Ооң ажылында өске күрүнелер-биле кады ядролуг чепсектиг үш күрүне база киржип турар. Ынчалза-даа ол айтырыг долузу-биле үзе шиитпирлеттинмейн турар. Ол комитет ындыг конференцияны чыылдырарының боттуг хемчеглерни алырынче шуут эгелеп кирер үе келген.

Ол ышкаш Айыыл чок чорук Чөвүлелиниң доктаамал кежигүннери күрүнелерниң шериг бюджедин 10 хуу кызырар болгаш оон камнаттынган акша-хөреңгиниң кезиин хөгжүп орар күрүнелерге дузаламчы кылдыр бээр дугайында бүгү-ниитиге ажыктыг ажыл-херекти шиитпирлээри база-ла узамдыгып турар.

Тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның принциптерин ёзугаар күрүнелер аразынга ийи талалыг харылзааларны улам калбартырының айтыры — дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының улуг, кызыгаар чок курлавыры боол турар.

Амгы үеде аңгы-аңгы ниитилел системалыг күрүнелерниң аразынга харылзаа тударынга экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалар улуг ужур-дузалыг. Бир эвес ындыг харылзааларга үндезилээш, дең эрелиг болгаш кайы-кайызынга-даа холгаарлашпас чорукту барымдаалап кады ажылдажылганы боттандырар болза, ол чорук чүгле каны-даа талага ажыктыг чүүлдерни бээр эвес, харын-даа быжыг тайбыңның болгаш чаагай кожа-хелбээ догуннаашкынның быжыг үндезиин салыр апаар.

Совет Эвилелиниң бодап турарын-биле алырга, мындыг айтырыглар бирги черге де чугула боол турар дээрзин А. А. Громыко медеглээн.

— Кипр айтырыын шиитпирлээринче херек кырында кирер, ол чуртка болгаш ооң улузунга удур күш дөгээр чорукту соксадыр, кипр күрүнениң бот-догуннаашкынын, хамаарышпас болгаш девискээр талазы-биле бүдүн турар чорууну барымдаалап көөрүн хандырар болгаш ол сорулгаларны чедип алыр төлээде, КНО-нуң шугуму-биле делегейниң хөй-хөй төлээлекчилериниң конференциязын чыылдырар.

— Ол районга шынныг болгаш быжыг тайбыңны тургузары-биле Чоокку Чөөн чүк талазы-биле Женевада тайбың конференцияның ажылын саадал чокка катап эгелээр.

— Европага айыыл чок чорук болгаш кады ажылдажылга талазы-биле чөвүлел хуралды кыска хуусаада доосказ, Европа диптиң тайбың келир үезиниң дугайында шиитпирни бедик деңнелге хүлээп алыр;

— стратегтиг чепсекти кызыгаарлаар дугайында совет-американ чугаалажыышкыннарга, төп Европада чепсектиг күштерни болгаш боо-чепсекти кызырар дугайында хөй талалыг чугаалажыышкыннарга, чепсегленишкинни дүжүрер талазы-биле комитетке боттуг дугуржулгаларны чедип алыр.

— КНО-нуң Кол Ассамблеязының тускай VI сессиязының хөгжүп орар күрүнелерниң экономика талазы-биле хамаарышпас чорууну быжыглаар талазы-биле шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле хемчеглерни алыр.

Боттарының аразынга тайбың, бодамчалыг харылзааларны калбартырын күзеп турар бүгү күрүнелер бо айтырыглар талазы-биле боттуг ажыл-херекти кылыр ужурлуг деп, А. А. Громыко түңнелинде чугаалаан. Чер кырынга быжыг болгаш үр тайбыңны бактаадып тургузар дээш Совет Эвилели бодунуң талазындан бүгү-ле күжениишкиннерни кылыр апаар деп, ол чугаалаан.

ПЕКИН ИМПЕРИАЛИЗМГЕ ЧАЛЧАЛАП ТУРАР

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның Коммунистиг партиязы Кыдаттың коммунистиг партиязының чурт иштинге болгаш делегейге херек кырында ажылын хөй чылдар дургузунда хайгаарап келгеш, маоизм — марксизм-ленинизмниң шуут дайзыны — контрреволюцияның, империализмниң күштеринге чалчалап турар-дыр деп буруу шаап, кара чаңгыс ындыг шын түңнелди үндүрген дээрзин Индияның Коммунистиг партиязының Төп Күскомунуң кежигүнү Мохит Сен Делиге парлап үндүрген чүүлүнге бижээн.

Маркстың болгаш Лениниң идеяларынга маоизмниң ниитизи-биле дүүшкү дег кандыг-даа барымдаазы чок. Ол болза амгы үениң кедергей чөөн үзелдиг оптуг кажар ревизионизминиң, дерзии антисоветизмниң болгаш антикоммунизмниң шуут тургустунган хевири апарган деп, автор айыткан.

Кедергей реаксылыг күштерге маоизмниң хөлчок сураглыг апарганы таварылга эвес. Индияда антикоммунистиг бөлүглежиишкинни баштап турар, фашиссирек «Джана сангх» деп партия маоизмни мактап турар деп, Мохит Сен бижээн.

Маоизм дээрге чүгле пекин пропагандазынга мөзүлештир чап-чаа тыптып келген чүве эвес. Маоизм делегейге эң баштайгы социалистиг күрүне-биле капсырлаштыр тыптып келген турган болгаш ажылчы чоннарның аныяк республиказын боой тудуп каар деп турганнар ооң-биле чепсегленип алган. Ындыг турбуже Совет Эвилели чурттуң иштинге, делегейге-даа кайгамчык улуг чедиишкиннерни экономика фронтузунга чедип алган, ынчангаш антисоветизм барыын чүкке бойлай берген. Ооң үүлезин ынчан маоистер уламчылай берген деп, автор айыткан.

Пекин удуртукчулар антисоветизмге даянып алгаш, империализм-биле сүлчээлежип, делегейге кедергей реаксылыг үүлгедиглерни кылып турар. Олар бенгал улустуң Бангладеш Улус Республиканы тургузарынга чедирген национал-хосталгалыг шимчээшкининге ажык удурланып үнген: Мурнуу-Азияның дип кезээнде байдалды экижидерин чүүл-бүрү аргалар-биле шаптыктаксап турар; Индий океанның дал ортузунда Диего-Гарсия ортулукка күштүг шериг-далай болгаш шериг-агаар баазазын тургузарының англи-американ пландарын чүүлдүгзүнүп турар; делегей байдалының дүшкүүрлүүн чавырылдырарындан ойталаарынче ГФР-ни болгаш барыын чүктүң өске-даа чурттарын күткүп турар; Чилиде демократияга удур күрүне эргилдезин көөргеттинип деткээн деп, Мохит Сен оон ыңай бижээн.

Маонуң чеже-даа оралдажыышкыны турза, ооң антисоветизми буурап турар. Пекин пропагандазын тодаргай нүгүл кылдыр чөн чүгле Индияда эвес, харын Азия, Африканың өске-даа чурттарында ылап билип турар апарган. Маоизмни чүгле марксизм-ленинизмниң дүржок дайзыны эвес, харын империализмниң, реакцияның чалча дузалакчызы кылдыр бүгүде билип турар. Совет Эвилелиниң чогум алдар-хүндүзү сөөлгү чылдар дургузунда хемчээл чок улгаткан. ССРЭ колониалдыг хамаарылгадан хосталган аныяк күрүнелерниң улустарының ёзулуг өннүү чораан болгаш өннүү болбушаан турар. Ол болза социализм, тайбың, айыыл чок чорук болгаш улустар аразынга кады ажылдажылга дээш демиселдиң авангарды чораан болгаш ооң авангарды болбушаан турар деп, Мохит Сен түңнелинде бижээн.

БЕЛЬГИЯ. Чилиниң фашистиг хунтазының араатанзыг үүлгедиишкиннеринге удурланыышкынын илередири-биле ээзэн хөй бельги студентилер АКШ-тың Брюссельде элчин чериниң хериминиң хаалгазынга боттарын илчирбе-биле тудуштур баглап кааннар.

ЧУРУКТА: полицейжилер студентилерниң илчирбелерин чежип турлар.

ЮПИ—СЭТА-ның фотозу.

ШКОЛА—ДӨРТЕН ХАРЛААР

Делгем баткан Бажың-Алаак
Демниг колхоз төвү болган
Деңге-ле өскен мээң эжим
Дээди сургуул доосказ келген —

деп, чоннуң ырлажып турары-ла шын. Бажың-Алаакта ам Чөөн-Хемчиктиң бир шылдалдыг колхозу — «Искра» сууржаан. 1934 чылда октябрь айның эгезинде Чайлаг-Алаакка эге школа ажыттынган. Ол—амгы Бажың-Алаак ортумак школазының үндезилеттинген ол.

Школаны ажыдып, сургуул санын чыып четчелээр ажылга ынчан ажылдап турганнар —суму даргазы Чүлдүм Моңгуш, Байыр-оол Ондар олар улуг үлүг-хуузун киирген. Школаны эргелекчилээр улуг харысалганы албышаан, дөртен хире өөреникчини Доржу Торлааевич Ховалыг башкылап эгелээн.

Школаны Чайлаг-Алаакка ажыдарда ыяш өгге эгелээн. Үениң байдалы ындыг турган, өөреникчилерде чаңгыс аай хеп-даа чок, стол, сандай, бижиир, чуруур эт-херексел-даа кайда дээр силер.

1939 чылда бичии ажыл-агыйлар турган «Кызыл-Хавак», «Арыг-Бажы», «Чыжыргана» МЧАЭ-лери дем кадып каттышканнар. Каттышкан колхозту 1948 чылда «Искра» колхоз кылдыр адаан, төвүн Бажың-Алаакка тургузар деп, каттышкан хуралдан шиитпирни бадылааннар. Оон эгелээш, 1951 чылга чедир маңаа эге школа, ооң соонда чеди чыл школазы, а 1956—1957 өөредилге чылында Бажың-Алаак ортумак школазы баштайгы онгу классчыларны доостурган.

Доозукчуларның аразындан Валерий Шаравиевич Ондар мөңгүн медальдыг дооскан. Ол ышкаш школаның баштайгы доозукчуларынга Ооржак Бокпай-оолович Биче школаны (сөөлүнге директорлап турган), Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Татьяна Шыыраповна Ондар, Москваның технология институдунда Кара-кыс Моңгуш, эмчи Тамара Моңгуш болгаш өскелерни-даа улуг чоргаарал-биле адап болур.

Школаның эртип келген дөрт он чылының төөгүзүн бүрүн сактыры, ону долу материал-биле четчелээри берге. Ынчангаш бо материалды номчаан, Бажың-Алаак школазын дооскан-даа, өөренип-даа чораан, башкылап-даа турган кижилер чемелле чүүлдерни школаже дамчыдарын улуу-биле идегеп, манаар бис.

Үениң шапкын хөгжүлдезиниң оруу-биле хөгжээн «Искра» колхозтуң, ажыл-агыйы сайзырап, малчыннарның, механизаторларның, көдээ интеллигенцияның санының өскениниң өөреникчилериниң санының көвүдээни херечилеп турар. Бо юбилейлиг чылда школада 682 өөреникчи 24 класстарда хаара туттунган, дээди эртемниг 17 башкы, дооспаан дээди болгаш ортумак эртемниг 17 башкы бар.

Школаның материалдыг баазазы улгаткан, алды чыл бурунгаар 320 кижи өөренир чаа школаны туткан. Күрүнениң долу хандырылгазында малчыннарның 100 уруглары өөренип турар. Совет Тываның үжен чыл болур байырлалы-биле кады Чөөн-Хемчик районнуң Бажың-Алаак ортумак школазы бодунуң 40 чылын уткуур. Башкылар коллективи болгаш өөреникчилер, пионерлер болгаш комсомолчулар ук юбилейге быжыг сагылга-чурум, эң эки өөредилге-биле ужуражыр сорулганы салганнар.

О. ЧАҢ-ООЛ.
Чөөн-Хемчик район.

Кызыл-Эник Кудажы

УЙГУ ЧОК УЛУГ-ХЕМ

(Эгези № 223, 224 «Шында»).

Чамзы хамбы канчыыр судуруп ашкаш:

— Кажан-даа орус тиилээр. Оруска чүдүүр херек—дээн.

Дактаң камбы данчыыр судурун ашкаш:

— Өгбе-төөгүвүстен шараан шаажынныг улус-тур бис. Кыдатка чагыртыр бис —дээн.

Ийи лама дугуржуп чадап каан. Боттарының аазаан аксын, соругдаан соруун чедип алыр дээш, Дактаң камбы Улуг-Хүрээже кирип каан, а Чамзы камбы Омскиже чоруп каан.

Чамзы камбы орукка эки белеткенген. Дузалакчылар кылдыр Чадаананың устүү хүрээзиниң ламазы, Улуг-Хемниң Хайыракан чурттуг Ондар Чамыяңны, Чадаананың алдыы хүрээзиниң дарга-хелиңи, Манчүрек чурттуг Ооржак Лопсанны база ол-бо айбыга ажыглаары-биле хуурактарның эң кашпагайы Хомушку Күнзеңни шавы кылып алган.

Орукка Чамзы камбы бүгү дүрүмнүг сагып чораан. Кожунда сарыг туктуг, холунда чуур эрегелиг. Үш хонуп чорааш, Хем-Белдиринге чеде бээрге, Колчактың төлээзи Турчанинов уткуп алган. Аңаа база үш хонгаш, Улуг-Хемни куду сал-биле бадыпкан. Турчанинов Чамзы камбыга моол дылды, моол бижикти билир Самойлов, Шуров деп ийи хелемечи база кожуп берген.

Улуг салдың кырынга 20 хире кижи чораан. Шупту орустар. Орукту улуг салдыг орус сугжу кижи башкарып чораан. Минусинскиден ыңай «Сибиряк» деп пароходка олуруп каннар.

Красноярскиге баарга, Чамзы камбыны демир-орук манап турган. Ынчан херек ужурунда Колчакка чедер дээн кижини Сибирьге кым-даа тутпас турган.

Чамзы камбының шавылары база ийи хелемечи бүдүн вагон ээлеп чорааннар. Хүндүзү-даа улуг.

Омскиге оларны Сибирьде Колчактың чазааның төлээлекчизи уткуп алган.

— Орус чуртунуң Европа кезин шупту кыза берген, чүгле Омск ак хевээр арткан— деп, аңаа улус чугаалашканын Чамзы камбыга хелемечилери очулдуруп берген.

Бүгү Сибирьниң чагырыкчызы Колчак-биле ужуражыры ындыг белен эвес херек болган. Дөрт-беш хондур манаан. Чамзы камбы шылагзынып, хей-ле шавыларын чаңчаарынга өйлежип калган.

Адак соонда элчи бо келген. Колчак чиик кара машина чорудупкан болган. Чамзы камбы чүгле чаңгыс Самойловту эдертип алган. Өскелери аалчылар бажыңынга артып калган.

Ынчан күс турган. Каш хондур улаштыр чаъс чагган. Хоорайзының чудараңгай болгаш богу кончуг. Кудумчунуң ийи талазында олурткулаан тарамык теректерниң бүрүлерин хат черде дүжүр шаап каапкан. Улуг, каът-каът бажыңнарның аразында черде чыдыгыр, хирлиг болгаш бузук соңгаларлыг казанактар база арбын. Ынчалза-даа улуг хоорайлар көрүп чорбаан кижиге хоорай-ла болган.

Сибирь чазааның бажыңынга кирип кээрге, арыы хөлчок болган. Чамзы камбы дегийтле бодунуң идиинче көрген. Турчаниновтуң кедирип каан савыяа сапыктары ажырбас болган.

Чамзы камбының элчи кижи столунуң кырында хөй-ле телефоннуг өрээлге, чымчак сандай кырынга олуртуп кааш, боду ынаар база бир эжикти ажыдып кире берген. Оон элээн болганда кирерин чалааш, элчи боду чоруй барган.

Хаалаарында чуруктар аскылаан, чыжыр-алдын-биле каастап каан хөй сайгылгааннарлыг, кедергей улуг өрээлге Чамзы камбы кирип келген. Ынаар, өрээлдиң ырак дөрүнде, стол артында эгиннеринде алдын погоннарлыг, дас кара өңнүг, шериг хептиг кижи орган. Өрээлдиң улуундан ол кижи хензиг кылдыр көзүлген.

Чамзы камбыны көрүп каан дораан ол кижи тургаш, мурнунда-ла таныш чораан ышкаш, аажок хүлүмзүрүп кылаштап орган.

Колчактың сураан Чамзы камбы дыңнаан. Далай шериниң чанчыңы кижи дишкей болгай. Ынчангаш Колчакты Чамзы камбы суг кырынга чоруур хемеге таарышкан, чолдак кижи деп бодап чораан. Херек кырында ындыг эвес болган. Сибирь чазааның баштыңының буттары кедергей узун кылдыр көзүлген. Чамзы камбы кара хептиг Колчакты көөрге, Чадаананың шыгында доңгаңнаан шывар даяктыг кара-дуруяа сагышка кирген. Ындыг кижи аъттыг шеригге база таарышпас-тыр, тыва аът сугмунар болза, узун буттары черге сөөртүнө бергей деп, Чамзы камбы боданып четтиккен. Ыя аразында Колчак бо келген.

Чамзы камбы хелемечизинде тутсуп алган ак кадаан дүвүдалаш-биле алгаш, Колчакче сөгедей гарак, ийи холдап сунган.

— Биче-буурай таңды-тыва улусту бодунуң хоргадалынга алыр боор деп изиг идегелбиле Мындаагыларга бараан боор келдивис.

Самойлов очулдуруп берген.

Тываларның чаңчылын улус баш удур чугаалап берди ыйнаан, Колчак ак кадакты база ийи холдап алгаш, Чамзы камбыны столунуң баарында чымчак сандайга олуртуп алган. Чүлүп каан дөңгүр баштыг лама ынаар барык-ла хөрээнге чедир дүже берген. Ооң дужунга Самойлов олуруп алган.

Колчакты Чамзы камбы шериг чурумнуг, доң ыяш дег кижи деп бодаан. Ындыг эвес болган. Сибирьниң чагырыкчызы Урянхай крайны сонуурган, орук-суур канчаар келгенин айтырган. Чамзы камбы таалап, эрегезин чууп, улуг-эргээн борбаңнадып-ла орган.

Ынчан Колчактың ийи адъютантызы кирип келген. Колдуктарында кызыл папкаларлыг, алдыннап дааран шериг хептерлиг, ээжектеринде мөңгүн шпорларлыг, бичии-ле шимчээрге, олары кыңгырткайнып тургулаан. Аныяк-чалыы, чараш эрлер Колчактың мурнунга сывырып каан хола дег, шыгаап каап согун дег туруп алганнар.

Адъютантылар папкаларын ашкаш, ээлчештир илеткеп эгелээн. Колчак оларны кылыктанып дыңнаан. Чамдык черлерге кышкыра-даа каггылаптар. Ооң демги хүлүмзүрүг долган саргыл карактары өскерлип, от-көс дег килең чашканнап турган.

Орус чуртунда дайын чоруп турарын Чамзы билир. Ынчангаш Колчактың байдалы ындыг-ла эки эвес дээрзи илдең болган.

Адъютантылары үне берген дораан Колчактың арны хөглүг кылдыр хуула берген. Чамзы камбыже хүлүмзүрүп көрген.

Удатпаанда хөделдер кожазында бир стол кырынга эңмежок чем делгепкен. Эътти тыва ёзу-биле анаа дүлүп каан. Сүттүг сарыг шай база бар. Арага база ишкеннер. Урянхайларның чаңчылын ынчаар билгеннер боор, эъттиң дузу чок, а шайның дузу оохоран-биле дөмей болган. Ам канчаар, хүндүлээрге хүл пактаар дижи бээр ыйнаан дээш, Чамзы камбы эътти-даа чип, шайны-даа ижип орган.

Баштайгы ужуражылга ынчаар доозулган. Ёзулуг херекче кирбээннер. Чамзы камбы кайгап калган.

Даартадан эгелээш, Чамзы камбыны Колчак бичии кадала хүлээп ап турган. Чамдыкта каш-даа хондур келдиртпейн баар.

Ындыг хевирлиг чээрби шаа хонук эрткен. Чамзы камбы Колчакка дөрт-беш хире катап чораан.

(Уланчылыг).

Болуушкуннар, фактылар

МУЗЫКА ШКОЛАЗЫ

Кызыл-Мажалык суурда уругларның музыка школазынга эрткен чылын 80 ажыг уруглар өөренип турган. Келир үениң музыкантылары баянга, аккордеонга, фортепианога, гитарага ойнап өөренир.

Чаа өөредилге чылында школада өөредилге организастыг эгелээн. Бо чылын бичии уругларга база бир өөрүнчүг чүүл—кларнет болгаш чурулга класстарын немей ажытканы болур. Ам школада ниитизи-биле 115 уруглар өөренип турар. Чүгле чаа ажыттынган класстарда безин 36 өөреникчи кирген.

Чаа өөредилге чылының эгезинде бичии музыкантылар ада-иелеринге солун концертти көргүскен. Музыка школазының директору Ооржак Эрес-оол музыка уран чүүлүнүн дугайында ада-иелерге таныштырган.

Кызыл-Мажалыктың музыка школазы четчир санныг тускай эртемниг кадрлар-биле хандыртынган. Кышка белеткел база эки. Совет Тываның 30 чылынга улуг концертти коллектив белеткеп турар.

С. ТАВА-САМБУ.

Бэрыын-Хемчик район.

АДА-ИЕ ХУРАЛЫНГА

Арысқан сес чыл школазынга ада-иелерниң нииги хуралы эрткен. Школада өөредилге-кижизидилге ажылын экижидер херекке ада-иелер комитеди улуг-хуузун киирип турар. Школаны чаа өөредилге чылынга база одаар чүүлдү белеткээри ышкаш айтырыгларга хөй-нииги эң идепкейлиг киржип келгенин хуралга демдеглээн.

Ада-ие комитеди эге класс өөреникчилерин изиг чем-биле хүн бүрү хандырып турарын организастаан. Бүгү-ниити өөредилгезиниң фондузундан акша-хөреңгини чамдык өг-бүлелерге дузаламчы кылдыр көргүскен.

А. ДОЛБЫР-ООЛ.

Улуг-Хем район.

АНЫЯКТАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

Кызыл-Мажалык суурда аныяктарның кежээки школазында өөредилге эгелээн. Бо өөредилге чылында школага 500 ажыг кижи өөренир.

Школаны өөредилге чылынга эки белеткээн. Школаның башкыларын тус-тус организацияларда быжыглаан.

«Аныяк кижи бүрүзүнге — ортумак эртем» деп лозуңнун боттанылгазы дээш күжениишкинниг ажылдаар улуг сорулга салдынган.

Т. САРЫГЛАР.

Барыын-Хемчик район.

АМ МОСКВАГА...

ВАНКУВЕР. (СЭТА-ның тускай корреспондентилери В. Дворцов; И. Миронов). Совет Эвилелиниң шилиндек хоккей командазы-биле Канаданың профессионалдарының дөрт дугаар ужуражылгазы 5:5 санныг болуп, хайымнашкан.

Ынчангаш хоккей ойнаары баштай тывылган чуртка үстүнде ийи чурттуң командаларының дөрт ужуражылгазы бир-бир тиилелге, ийи хайымбиле доозулган. Киир каккан болгаш эрттирген шайбаларының саны кайы-даа таланың дөмей 17-17. Бистиң командадан шайбаны киир какканнар: Якушев—4, Петров, Михайлов, Мальцев—ийи-ийини, Лутченко, Харламов, Бодунов, Лебедев, Шадрин, Васильев, Гусев олар бир-бир санныарны киирген нер.

Совет хоккеистерни Канадага эки уткуп хүлээп алган. Канаданың солуннарының хөй нуруузу совет спортчуларның ойнаарынга бедик үнелелди берген.

— Херектиң чартыы кылдынган, өөрүнчүг-дүр. Ужуражылгалар дайынчы, солун болган. Москвага база ындыг болур ужурлуг—деп, улуг тренер Б. Кулагин биске чугаалады.

Совет хоккеистерниң Канаданың профессионалдары-биле ээлчеглиг ужуражылгалары Москваның Лужникиге октябрь айның 1, 3, 5, 6 хүннеринде болур. Ону көрүкчүлер улуг сонуургап турар. Канададан ийи муң беш чүс хире көрүкчү-туристер Москва баар билеттерни баш бурунгаар садып алган.

Лужникиниң дожунга изиг, индирлеринге дааш-шимээнниг болур.

ДӨРТЕН ИЙИГИ СЕЗОН

МОСКВА. Чурттуң эң алдарлыг театр коллективтериниң бирээзи Күрүнениң Төп ойнаарактар театры бодунуң дөртен ийиги сезонун ажыткан.

Совет Эвилелиниң 352 хоорайларының болгаш 23 даштыкы чурттарның көрүкчүлери ол театрның артистериниң уран чүүлү-биле таныш.

Театрның баштайгы көргүзүү 1932 чылда болган. Оон бээр ол театр 32 муң катап оюн көргүскен болгаш уругларга 46 база улуг кижилерге 13 шиилерин тургускан. Театрның үндезилекчизи, уран чүүл удурукчузу болгаш директору — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, ССРЭ-ниң улустуң артизи Сергей Владимирович Образцов.

Ам удавас аныяк москвачылар болгаш найысылалдың аалчылары Пушкинниң «Салтан хаан дугайында тоолун», В. Лифшиц биле И. Кичанованың «Оптуг-кажар гиппоотам» деп ийи шиилерин көөр.

Театр октябрь айда Данияже, Голландияже болгаш Бельгияже оюн көргүзүп чоруткаш, аңаа «Аладдинниң хуулгаазынныг лампазын» болгаш «Кайгамчыктыг концертти» көргүзер.

А чаа чылда артистер улуг кижилерге таарыштырган ийи шиини белеткеп эгелээр. Ол болза, «Чээрбиги чүс чылдың Дон Жуаны, азы даштыкы дыл кырында Ёзулуг мюзикл» болгаш «Кара-быт» (Лесковтуң тоожузун ёзугаар) деп шиилер-дир.

ЧУРУКТА: ССРЭ-ниң улустуң артизи Сергей Владимирович Образцов.

В. КУЗЬМИННИҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДИРИГЛЕР УТПАЙН ЧОРУУР

Ленинградтың Мурнуу хаалгазы—Тиилелге шөлүнге Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ол хоорайның камгалакчыларынга алдар кылдыр тургускан тураскаал бедий берген кастүп турар апаар. Тураскаал ийи кезектен тургустунар. Ооң чер кырынга турар кезээ—маадырлыг камгалалга киришкеннерни дүрзүлеп көргүскен скульптура композициязы. Чер иштинге турары—бүзээлел үезинде ленинградчыларның маадырлыг чоруктарын көргүскен делгелге турар 1200 дөрбелчин метр шөлдүг хааглыг оран-сава. Тураскаалды чогаатканнар—ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу М. К. Аникушин, ССРЭ-ниң улустуң архитекторлары С. Б. Сперанский биле В. А. Каменский.

«Электросила» каттыжыышкынның машина тудугжулары ол тураскаалды тургузарынга боттарының ажыл-ишчи үлүүн кииреринче, ооң тудуунга каш-ла шак дургузунда ажылдап бээринче бүгү ленинградчыларны кыйгырган. Ол кыйгырыгны хоорайның ажылчы чону изиг күзелдии-биле деткээн.

ЧУРУКТА: тураскаалдың скульптура бөлүктериниң бирээзин төлевилеп ажылдап турар ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу М. К. Аникушин.

Н. НАУМЕНКО биле Б. ЧЕРВЯКОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Эмчиниң консультациязы

АЙЫЛДЫГ ААРЫГ

Калчаараар аарыг — эмнеттинмес, өлүмнүг, халдавырлыг аарыг. Ооң өскүдүкчүлери тускай вирустар. Олар аарыг амытаннарның нервизинге, оорга чүнүнге болгаш баш мээзинге чоруур, оон чараа дамчыштыр ылгалып үнер. Аарыг амытаннарның чүгле ызырыышкыны эвес, харын чараазы кешке дегенде, каракче, аасче, думчукче чаштаанда хоралыг. Черлик амытаннар: бөрүлер, дилгилер, норзуктар, өргелер, азырал амытаннар: инектер, хой, өшкүлер, ыттар, моортайлар, кастар, дагаалар, кеге-бугалар болгаш өскелер-даа оон аарып болур.

Бо аарыг кижиге колдуунда калчаа аарыг ытка ызырткаанындан халдаар. Дириг амытаннарга, кижилерге аарыгның халдаан үезинден эгелээш, баштайгы демдектери билдингиже чедир элээн үе эртер. Ону аарыгның эскертинмес азы микроб боттаныр үези дээр. Вирус организмге киргеш, нерви дамырларын дамчыштыр баш мээзинче кирер. Ыттарга ук аарыг халдааш, баштайгы демдектери көзүлгүже чедир 1—2 ай эртер. Аараан дириг амытаннарны даштындан көөрге, кадык ышкаш сагындырза-даа, айыылдыг.

Калчаараар аарыгдан ыт аарый бергенде шугулдап, каржыланыр, караңгы чер дилээр. Шала кырынга чыткаш, үргүлчү сырбаңнаар, ымыраазээк тудуп чыткан ышкаш карбаннаар. Чараазы төктүр, чем ажыра албас, чем чивестээр, бичии сугну арай боорда ижер. Сугдан коргуп эгелээр. Суг көргеш азы суг шимээни дыңнааш-ла боостаазы тыртыжып, сириңейни бээр. Ооң соонда муңчулуп, аксы ажыттынып, дылы уштунуп, чараазы төктүп, карактары хыйыраара бээр. Ыттарның аарыг байдалын ээлери билбейн, ооң аксында сөөк кадалы берген ирги бе дээш дилеп эгелээр. Бо чорук айыылдыг. Ыттың чараазы холче чаштааш, аарыг халдадып болур. Ыттың бел кежии билинместеп, холдары, буттары сөөртүнчек апаар болгаш 6—8 хонганда өлүр. Моортайларның калчаарап аарыыры кончуг дүрген, ооң демдектери ыттың аарыы-биле колдуу дөмей.

Аарып эгелээн моортай аажок кортук, ээлери кыйгыырарга, херекке албас, караңгы черже сыңныгар. Аарыг оон ыңай дүргени-биле улгадып, моортай, дириг амытаннарже болгаш кижилерже халып, кижиниң арнын ызырарын азы дырбаарын оралдажыр. Оон үнү өскерлип, киргирээш апаар. Бүгү мага-боду муңчулар болгаш аараан соонда 2—4 хонганда өлүр.

Мыйыстыг бода малдың калчаарап аарыы база аажок дүрген өскүүр. Шугулдаан мал үе-үелеп киргиреди мөөрээр, буттары-биле чер каскаңнаар, үскүлениң тургаш, мыйызын тура шаап алыр, үргүлчү чыда дүжүп, тура халыыр. Өске мал көргенде ону сүрүп эгелээр. Аарыг малдың бел кежии билинместеп, бут кырынга тура албастаар болгаш 4—6 хонганда өлүр. Хой, өшкүнүң калчаараар аарыы барык база ынчаар эртер.

Калчаараар аарыг кижиге эң-не берге болгаш өлүмнүг. Бо аарыгны баш удур болдурбайн барып болур, а аарый берген кижини — эмнеп шыдавас. Кижиге ол аарыг малды дамчыштыр халдаар деп үстүнде чугаалады вывыс. Аарыг малдың чараазы-биле үнген вирус ызырыышкын үезинде балыгланган черже кирер. Ол вирус кештиң хензиг-ле балыгланып, шыйбакталган черинге белени-биле чыпшынар. Кижи ону эскербейн, эмчиге барбайн чорааш, аарыгның айыылынга таваржып болур. Вирус кижиниң организминге киргеш, ызырган азы чараа дегген черден эгелеп нерви дамырларын дамчыштыр топ нерви системазынче кирер. Аарыгның баштайгы демдектери ук вирус мээже киргенде чүгле ынчан илерээр. Кижиниң калчаарап аарыырының билдиртпес, микробтар боттаныц келир үези бир азы бүдүн чартык ай ийикпе, кыскала дизе, 12 хүн үргүлчүлээр. Чамдыкта каш айлар болур. Аарыг кижи ытка ызыртканын ол үеде уттуптуп болур. Аарыгның билдиртпес үези аарыг амытанга ызырткан черден хамааржыр. Бир эвес башче, арынче азы холдарже ызырган болза, аарыгның билдиртпес үези бел кежикче азы буттарже ызыртканынга бодаарга, бүдүн чартык, ийи катап кыска болур. Аарыгның эгезинде кижиниң байдалы баксырап, шугул, хорадаачал апаар, бажы аарыыр, уйгузу келбес. Аарыгның билдинер бир демдээ үн чидери, аарыг амытаннарга ызырткан черин шашкылап, изиңнээри болур.

Аарыг оон чоорту өскүп келгенде, суг ижерге азы ону көргенде ийикпе бодаанда аарыг кижиниң чем ажырар, тынар органнары тыртыжа бээр. Эрте-бурунгу эмчилер ынчангаш бо аарыгны сугдан коргар аарыг дижип чорааннар.

Аарыг кижиниң ынчаар тыртыжары бичии-ле шимээнден катаптап туруп бээр. Аарыгның сөөлгү үе-чадазында чараа төктүрү кедерээр, кайы хамаан чокка дүкпүрер, дээскиндир турар улуска ол айыылдыг. Аарыг кедерээнде орундан тура халып, маңнап, алгы-кышкы үндүрүп, бодунуң хевин, орун-дежээн ора соп каптар. Аарыгның холзээшкини киргеш эрте бээр аразында оон медерели кирип, улусту танып, чүве айтырарга шын харыылаар. Ынчалза-даа оон орталаныышкыны анаа эвес, аарыгның хоочузу дыңзып кирген иниң кайы-бир таварылгазында өлүп болур. Бир эвес ынчан амылыг артса-даа, муңчула бээр, ол чүрекче халдаанда өлүп болур.

Дириг амытаннарга ызырткан кижи бүрүзү балыг черни саваңныг чылыг суг-биле чуур, арыг пөс-биле шарыыр, эмчиге дүрген баар. Балыг черниң ханынга аас дээп болбас. Бир эвес чараа каракче чаштай берзе, ону борлуг кислотаның кошкак ээлдирин-биле азы чылыг суг аксып чуур. Балыг черни ынчаар чуурга олче кирген вирустар эвээжээр, ынчалзажок оларны шуптузун узуткап шыдавас. Ынчангаш эмчиге барып, ооң дузазын алыры чугула. Профилактиктиг эмнээшкин кылган таварылгада эмчиниң бүгү сүмезин сагыыр херек, ону үзүктелдирип, ара соксап болбас.

Кижи ызырыпкан амытаннарны даштындан көөрге кадык-дал болза, аңгы черге тускай тургузар азы ону хайгаараары-биле мал эмчилеринче чорудар. Бир эвес кижиниң буттарын азы бел кежиин аарыг эвес, кадык ыттар ызырган болза, эмчиниң сүмезин ёзугаар аңаа профилактиктиг сыгыртыышкын кылбас, а кижи ызырган ытты он хонукта шыңгыы хайгаараар. Бир эвес ол үеде ыт аарый берзе, ызырткан кижиге эмнээшкинни доп-дораан чорудар.

Калчаараар аарыг айыылдыг. Ынчангаш бүдүрүлге, коммунал ажыл-агый болгаш көдээ ажыл-агый черлери, кадык камгалал органнары ону баш удур болдурбазының хемчеглерин боттандырар ужурлуг. Азырал амытаннарны шын ажаар, черлик ыттар, моортайлар-биле демисежир, ону көдээ болгаш суур Советтери, чурттакчы чон боттандырып чорудар. Чүге дизе, республиканың чер-черлеринде черлик ыттар кайы көвей болгай. Оларны хайгаарал чокка арттырбас, чогуур хемчээн алыр.

Ол ышкаш хөй өг-бүле ииттиг чурттаар бажыңнарга ыттар, моортайлар тудары таарымча чок, олар подвалдар, чадалар адааның санитарлыг байдалын баксырадырлар. Ындыг турбуже, чамдык хамаатылар чаа бажыңнарже көжерде ыттарын, моортайларын бодал чокка ап алгаш, ооң соонда оларны аңаа тудары бергедеп келирге, кудумчуже салып чорудуптар чорук черле таарышпас.

Дириг амытаннарның калчаараар аарыын болдурбас, кижилерни ооң айыылындан баш удур чайладыр дээш профилактиктиг хемчеглерни боттандырарынче мал эмчилериниң, кадык камгалал болгаш милиция ажылдакчыларының, коммунал албан черлериниң, хөй-нииги организацияларының күжүн мөөңнээри чугула болур.

Л. СИЗЫХ,

республиканың санэпидстанциязының онза айыылдыг халдавырлыг аарыглар килдизиниң эргелекчизи.

Ак-көк экранда

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

МОСКВАДАН
13.30—Дамчыдылгалар программазы.
13.35—Өңнүг телекөргүзүг. «Костер».
14.05—Медээлер.
14.15—Өңнүг телекөргүзүг. «Ыры-74».
14.55—«Арын-нүүр». Хөй серияныг уран-чечен телефильм. 2-ги серия.
16.20—16.30— Чапсар.
16.30—«Партия чырыдыышкынының четкизинге чаа өөредилге чылынга уткуштур». СЭКП ТК-ның пропаганда секторунуң эргелекчизи Г. А. Дмитриев дамчыдылгада киржип турар.
17.00—Өңнүг телекөргүзүг. —«Оперетта сонуургаарларга».
КЫЗЫЛДАН
18.00—Телемедээлер.
18.15—Телемедээлер.
18.25—Чарлаалар, реклама.
МОСКВАДАН
18.30—Спортчу программа.
19.30—Р. Шуман. Виолончелиниг оркестр концерти.
20.00—«Соңгу Осетин АССР-ниң 50 чылынга». Соңгу Осетин телестудияның программазы.
20.30—Өңнүг телекөргүзүг. Телешииниң баштайгы көргүзүү. «Домби биле оглу». 2-ги кезээ.
КЫЗЫЛДАН
22.05 — «Найыралывыс-биле күштүг бис». Дамчыдылга.
22.35—Телеконцерт.
МОСКВАДАН
23.00—«Үе». Информастыг программа.
23.30—00.50—Өңнүг телекөргүзүг. Москва областың комсомолчу ыр фестивалының лауреаттарының концерти.

Редакторнуң оралакчызы М. Н. СМИРНОВА

КИНО

СЕНТЯБРЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: **«Чаяннар — мээң өңнүктерим»** (1-ги, 2-ги сериялары) 9.45, 12.30, 15.15, 18.50, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Чажыт хоорай»** 9.50, 11.30, **«Дувүнде»** (1-ги, 2-ги сериялары) 15.40, **«Маккенаның алдыны»** (1-ги, 2-ги сериялары) 13.10, 18.30, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Санниковтуң чери»** 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Ээй, хензигбей»** 15.00, **«Даурия»** (1-ги, 2-ги сериялары) 16.40, 19.40 шактарда.

«ЭНЕРГЕТИК» Культура бажыңы: **«Африка чааны»** 16.30, **«Кадайлар чайы»** 18.00, 20.00 шактарда.

Свердловск киностудиязы «Меге девии» деп кино-чуруктырттырарынга массалыг киржир оолдар, кыстарны чалап тур (маңаа тываларның киржири күзенчиг). Кызылда Культураның болгаш дыштаныгланың Гастелло аттыг төп парыгынга сентябрь 27-де 16 шакта танцы шөлүнүң чанынга чыглыр.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ· Индекс 667000

Кызыл. Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3 ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 24—63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарының 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуг килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

ТИРАЖЫ 16056. ЧАГЫГ № 230.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу бажың № 1)

ТС—00747.